

Міністерство освіти і науки України
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
Педагогічний факультет
Кафедра загальної педагогіки та дошкільної освіти

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ СТУПЕНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»
ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В УМОВАХ
ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА
ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Виконала:

студентка педагогічного факультету
спеціальності 012 “Дошкільна освіта”

Шельвах Ірина Павлівна

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент

Мельничук Лілія Борисівна

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент

Пісоцька Леоніда Станіславівна

ЗМІСТ

ВСТУП		3
РОЗДІЛ 1.	ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	8
1.1.	Формування економічної компетентності дошкільників як психолого-педагогічна проблема	8
1.2.	Організація педагогічного процесу з економічного виховання дітей старшого дошкільного віку	18
1.3.	Інноваційне освітнє середовище як фактор формування економічних компетентностей старших дошкільників	25
Висновки до розділу 1		30
РОЗДІЛ 2.	ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ	32
2.1.	Педагогічний аналіз рівнів сформованості економічної компетентності старших дошкільників	32
2.2.	Методика формування економічної компетентності старших дошкільників в умовах інноваційного освітнього середовища ЗДО	44
2.3.	Аналіз результатів дослідження	59
Висновки до розділу 2		66
ВИСНОВКИ		70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		75
ДОДАТКИ		83

ВСТУП

Реалізація особистісно орієнтованої моделі, проголошеної Базовим компонентом дошкільної освіти пріоритетною на сучасному етапі розвитку держави, вимагає переосмислення позиції дитини не лише в освітньому процесі, а й у побудові життєвих відносин з оточуючими. В умовах сьогодення одне з основних завдань освітнього процесу полягає не в накопиченні навчальної інформації з окремих галузей знань, а насамперед у формуванні готовності до самостійного пошуку способів пізнавальної інформації, налагодження людських стосунків, взаємодії, спілкування й уже на цій основі збагачення власного запасу знань і досвіду. Особливості життя в сучасному соціумі вимагають зниження вікових меж для початку економічного виховання й соціалізації дітей як фундаментальної бази для подальшої економічної освіти, що є невід'ємною умовою успішної соціалізації взагалі.

У розв'язанні питань економічної освіти й виховання державні документи (Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Концептуальні засади гуманітарної освіти в Україні) орієнтують громадську думку й професійну діяльність педагогів на усвідомлення цілей і завдань економічного виховання й соціалізації дітей як вихідної ланки підготовки до повноцінного життя в умовах ринкової економіки.

Процес економічного виховання підростаючого покоління в різних аспектах досліджували філософи, економісти, соціологи, психологи, педагоги. Зокрема, досліджувалися загальнопсихологічні закономірності входження особистості в соціальне життя (Л. Виготський, О. Леонт'єв), ступінь виховного впливу праці (З. Зайченко, Г. Могилевська); зміст і методи економічного виховання дітей (Л. Горкіна, Г. Григоренко, М. Єрмоленко).

У зв'язку з реформуванням освіти й усвідомленням ученими значущості проблеми економічного виховання в теорії та практиці педагогіки на сучасному етапі активізувався науковий пошук ефективних навчальних технологій. Здебільшого, наукові дослідження присвячено таким проблемам: вивченню

окремих економічних понять побутово-господарської діяльності (В. Грошев, М. Ібрагімова); формуванню нового типу економічного мислення (Л. Горкіна, О. Шпак); формуванню бережливості в аспекті екологічного виховання (Л. Островська, О. Парамонов); розробці найоптимальніших форм і методів навчання дошкільників (А. Богуш, Н. Гавриш); формуванню економічної грамотності в дітей дошкільного віку, підготовці педагогів закладу дошкільної освіти до економічного виховання дітей (Р. Жадан, Г. Григоренко).

Науковий аналіз порушеної проблеми засвідчив наявність суперечностей, які потребують результативного і швидкого розв'язання, зокрема, між:

- об'єктивною потребою суспільства в суб'єктах економічної діяльності з високим рівнем економічної культури та недостатньо розробленою теорією і методикою її виховання у дітей старшого дошкільного віку;
- сучасними вимогами до економічної освіти дітей дошкільного віку та усталеністю традиційних методик дошкільної освіти і недостатньою науково-методичною розробленістю процесу економічного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Отже, значущість проблеми, недостатня її розробленість у сучасній педагогічній науці, означені суперечності й зумовили вибір теми дослідження **«Формування економічних компетентностей старших дошкільників в умовах інноваційного освітнього середовища ЗДО»**.

Мета дослідження: науково обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність методики формування економічних компетентностей старших дошкільників в умовах інноваційного освітнього середовища ЗДО.

Відповідно до мети визначено **завдання** дослідження:

1. З'ясувати стан досліджуваної проблеми у педагогічній теорії і практиці роботи закладів дошкільної освіти.
2. На основі аналізу та узагальнення філософської, психолого-педагогічної літератури уточнити сутність і структуру поняття «економічна компетентність дошкільників».
3. Визначити критерії та показники, виявити рівні сформованості

економічної компетентності старшого дошкільного віку.

4. Розробити й експериментально перевірити ефективність методики формування економічних компетентностей старших дошкільників в умовах інноваційного освітнього середовища ЗДО.

Об'єкт дослідження: процес економічного виховання старших дошкільників.

Предмет дослідження: зміст, форми та методи формування економічної компетентності старших дошкільників.

Гіпотеза дослідження: процес формування економічних компетентностей старших дошкільників, що відбувається поетапно, буде успішним, якщо врахувати специфіку кожного етапу та сукупно реалізувати такі педагогічні умови:

1) забезпечення комплексного підходу до процесу економічного виховання, що передбачало формування елементарних економічних знань, умінь, навичок, особистісних якостей, необхідних для успішної економічної діяльності;

2) використання потенціалу інноваційного освітнього середовища з метою формування в старших дошкільників економічних компетентностей;

3) активна педагогічна взаємодія з батьками з формування економічних компетентностей дітей.

Відповідно до визначених завдань було застосовано такі **методи дослідження:**

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз (історико-педагогічний, порівняльний) філософської, психологічної, педагогічної літератури для розкриття сутності й особливостей процесу формування економічних компетентностей старших дошкільників, моделювання та проектування для визначення логічної структури дослідження й розробки моделі навчально-виховної роботи з дітьми; *емпіричні* – спостереження, інтерв'ювання дітей, бесіда, анкетування старших дошкільників та їхніх батьків; констатувальний, формувальний та контрольний етапи педагогічного експерименту для перевірки

результативності педагогічних умов підвищення рівня сформованості економічної компетентності дітей; дидактичні, ситуативні та сюжетно-рольові ігри (ігри-стратегії) на формувальному етапі; *математичні методи* для обробки та інтерпретації результатів дослідження.

База дослідження: дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі ЗДО № 28 м. Львова. Експериментом було охоплено 50 дошкільників віком 5-7 років, 10 вихователів закладів дошкільної освіти, 20 батьків.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що: *вперше* теоретично обґрунтовано, розроблено і експериментально перевірено педагогічні умови формування економічних компетентностей старших дошкільників в умовах інноваційного освітнього середовища ЗДО та модель їх ефективної взаємодії; визначено структурні компоненти, критерії, показники та виявлено рівні економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку; *уточнено і теоретично обґрунтовано* сутність і структуру поняття «економічна компетентність дошкільників»; уточнено види та зміст дидактичних і сюжетно-рольових ігор економічної спрямованості; подальшого розвитку набула методика економічної соціалізації дошкільників.

Практична значущість дослідження: розроблено педагогічну модель і методику формування економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку в умовах інноваційного освітнього середовища; створено інформаційний банк ігор економічної спрямованості для дітей старшого дошкільного віку, що сприяють формуванню системи соціально-економічних уявлень, збагаченню первинного економічного досвіду.

Методичні матеріали, розроблені автором, можуть бути впроваджені у масову практику роботи закладів дошкільної освіти. Результати дослідження можуть застосовуватися у процесі підготовки та перепідготовки фахівців спеціальності 012 «Дошкільна освіта».

Апробація та впровадження результатів магістерського дослідження. Обґрунтовані та досліджені автором положення апробовані та впроваджені в освітній процес закладів дошкільної освіти.

Основні результати дослідження було обговорено на Регіональному науково-практичному семінарі «Актуальні проблеми формування творчого педагога в контексті нового Базового компоненту дошкільної освіти» (26 травня 2021 р.); Студентській науково-практичній конференції «Психолого-педагогічні особливості формування особистості в освітньому просторі: історичний досвід та практика сьогодення» (3 листопада 2021 р.), а також на засіданнях кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти.

Публікації. Основний зміст і результати магістерського дослідження відображено в таких публікаціях автора:

1. Шельвах І.П. Організація педагогічного процесу з економічного виховання дошкільників. *Актуальні проблеми формування творчого педагога в контексті нового Базового компоненту дошкільної освіти: Збірник тез виступів учасників Регіонального науково-практичного семінару* (м. Рівне, 26 травня 2021 року) / за ред. О.О. Красовської, Л.Б. Мельничук, І.П. Мисько; ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука». Рівне: МЕРУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2021. С. 6-9.

2. Шельвах І.П. Інноваційне освітнє середовище як засіб формування економічних компетентностей старших дошкільників. *Психолого-педагогічні особливості формування особистості в освітньому просторі: історичний досвід та практика сьогодення: Збірник тез студентської науково-практичної конференції* (м. Рівне, 03 листопада 2021 року) / упор. та гол. ред. Л.Б. Мельничук, ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука». Рівне: МЕРУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2022. С. 249-254.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел (80 найменувань) та додатків. Основний обсяг роботи становить 74 сторінки. Робота містить 8 таблиць, 3 рисунки. Загальний обсяг магістерської роботи складає 95 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Формування економічної компетентності дошкільників як психолого-педагогічна проблема

Зміни у житті сучасного суспільства, пов'язані з особливим періодом його розвитку – модернізації, інформатизації, проектування. Постійне збільшення інформаційного поля, поява нових технологій у науці та виробництві, зростання ролі всесвітніх економічних, політичних, правових, соціокультурних та інших форм відносин – усі ці чинники впливають на сфери діяльності людини. Прагнення країни до стійкого соціально-економічного розвитку підвищує значущість економічних знань для кожної людини.

На сучасному етапі розвитку системи освіти її відмінними особливостями можна вважати динамічність, інноваційність та інтенсивність. Модернізація соціальної сфери передбачає нові механізми економіки, бізнесу, підприємництва, що неминуче визначає нові параметри особистих якостей людини, її особистої економічної культури. Елементи початкової економічної освіти дітей в умовах сьогодення слід розглядати як засіб їхньої соціалізації, що має значний вплив на становлення особистості дитини, формує її ставлення до матеріальних і духовних цінностей суспільства [10, с. 24].

Становлення соціально-орієнтованої ринкової економіки в Україні неможливо без кардинальних змін в економічній освіті, першочергове завдання якого – підготовка дітей до дорослого життя в сучасних умовах. Показниками такої підготовки є виховання культури особистості, однією зі складових якої є економічна культура, формування економічної компетентності. Уже з перших років свого життя дитина потрапляє в економічне середовище. Щодня їй доводиться спостерігати рекламу різних товарів, купівлю-продаж товарів тощо. Усе це висуває перед дошкільною освітою завдання економічного виховання та

формування економічної компетенції дитини, що дозволить їй розібратися у складних економічних поняттях та набути першого економічного досвіду [12].

Елементи початкової економічної освіти дітей в умовах сьогодення слід розглядати як мікрофактор їхньої соціалізації, що має значний вплив на становлення особистості дитини, формує її ставлення до матеріальних і духовних цінностей суспільства. Тому в сучасній науково-педагогічній літературі приділяється значна увага проблемі формування економічної компетенції в дошкільному віці, коли закладаються основи економічного виховання, дітьми набувається первинний досвід елементарних економічних відносин і формується відповідальне ставлення до економіки. Знання та досвід, отримані при знайомстві з основами економіки у цей період, допомагають дітям дошкільного віку краще зрозуміти та адаптуватися в соціальному середовищі в нових економічних умовах.

Найважливішим показниками ефективності економічної освіти є її безперервність, результативність, яка забезпечується поетапно [22].

У педагогічній науці питання економічного виховання особистості не є новим. Багатопланових проблем економічного виховання підростаючого покоління торкалися з певною повнотою їх розкриття в своїх дослідженнях філософи, економісти, соціологи, психологи, педагоги (Г. Аврех, А. Абрамова, А. Аменд, А. Бірман, Ю. Васильєв, В. Жамін, Н. Клепач, В. Попов, В. Шубінський). Цьому значною мірою сприяли дослідження: загальносоціальних закономірностей динаміки зовнішньої діяльності й розвитку матеріальних і духовних цінностей (М. Туган-Барановський, Н. Смелзер, П. Струве); загальнопсихологічних закономірностей входження особистості в соціальне життя (Л. Виготський, М. Доналдсон, О. Леонтєв, С. Рубінштейн); виховного впливу праці (Р. Зайченко, Г. Могилевська, І. Первін); змісту й методів економічного виховання дітей (С. Балабанов, О. Кульчицька, А. Кузнецова, Л. Ла, В. Розов, І. Прокопенко, Б. Шемякін).

У наукових дослідженнях останніх років формування економічних компетенцій особистості на етапі дошкільного дитинства визначається

важливим напрямом виховання, який допоможе дитині стати самостійною, соціально адаптованою, правильно зорієнтованою в економічних явищах, успішною в сучасних умовах ринкової економіки. Сучасні дослідження вчених (А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Грама, Л. Кларіна, Е. Курак, А. Смоленцева, А. Шатова) свідчать про необхідність впровадження економічної освіти саме з дошкільного віку. Науковці (А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Грама) констатують, що сучасні соціально-економічні відносини в суспільстві спонукають дитину досить рано знайомитися з проблемами сімейної «дорослої» економіки. Необхідність економічної підготовки з дошкільного віку викликана, насамперед, реформуванням освіти в Україні, згідно з яким дошкільний заклад віднесено до першої ланки освіти [62].

У сучасній науці підкреслюється особливе значення дошкільного віку у формуванні та розвитку унікальності дитячої особистості, оскільки на цьому етапі закладаються основи особистісної культури, забезпечується засвоєння первинних соціокультурних правил і норм. Особливість цього періоду полягає в тому, що він забезпечує загальний розвиток особистості дитини, і є фундаментом для придбання в майбутньому спеціальних знань, умінь і навичок.

Вимоги сучасного суспільства до особистості актуалізували проблему економічної соціалізації дітей дошкільного віку, оскільки більшість передумов майбутньої економічної діяльності людини закладається в дошкільному віці. Ми погоджуємося з А. Шатовою в тому, що»... якщо не сформувати її своєчасно, то можуть проявитися негативні сторони в поведінці дітей – безгосподарність, неохайність, байдужість до речей, книг, іграшок, матеріалів для ігор і занять; більше того, формуються нерозумні, а іноді й невинуваті потреби, порушується процес формування правильних ціннісних орієнтацій» [76, с. 62].

Реалізація основних положень Базового компоненту дошкільної освіти в Україні обумовлює необхідність організовано залучати дітей уже з дошкільного віку до засвоєння елементарних економічних понять розробки програми економічного виховання дошкільників, де будуть чітко розкриті поняття економічного виховання і економічної компетенції дитини. Тож засадами

створення такої програми є основоположні документи розвитку національної освіти в Україні, які взяті нами задля розробки змісту, форм, методів та умов, економічного виховання дітей дошкільного віку та формування економічної компетенції [2].

Зміст економічної освіти найбільш повно висвітлюється в системі завдань національного виховання через формування у дітей почуття господаря й господарської відповідальності, підприємливості та ініціативи економічних знань, навичок і відносин [34, с. 4].

Необхідність формування особистості дитини дошкільного віку як суб'єкта економічної соціалізації, економічної освіти актуалізує питання формування у дітей економічної компетенції, залучення дітей до дорослої економіки, як одного з чинників економічної соціалізації, яка безперечно впливає на ставлення дитини до духовних та матеріальних цінностей. Адже фундамент далекого фінансового майбутнього закладається вже сьогодні. Вивчення основ економіки допомагає дітям: розвинути економічне мислення; освоїти економічні поняття: потреби, природні ресурси, товари тощо; набути елементарних навичок, необхідних для орієнтації та існування в сучасному ринковому світі; створити основи для подальшого більш глибокого вивчення економіки в старших класах; сформувати стимули до оволодіння економічними знаннями. Набуття різних видів компетенцій дитиною дошкільного віку відбувається в різних видах і вимагає практичного засвоєння дитиною системи елементарних (доступних) знань про себе та довкілля, моральних цінностей, уміння доречно застосовувати набуту інформацію. Життєво компетентний дошкільник поводить себе самостійно і конструктивно в різних соціальних і життєвих ситуаціях [13, с. 52].

Сучасного дошкільника з перших років його життя оточує економічна сфера, наповнена складними економічними поняттями та процесами. Реклама по телебаченню, розмови політиків, купівля, продаж, розподіл сімейного бюджету – ось далеко не повний перелік того, з чим доводиться зустрічатися малюку щодня. Сучасне життя дуже непередбачуване, але й цікаве своєю

швидкозмінністю. Можливо, саме тому складні економічні процеси приваблюють дошкільника, та свої перші економічні знання він здобуває самотужки: з бесід з однолітками, спостережень, що відбувається довкола. Треба сказати, що частіше вони мають негативний характер [14].

Оскільки знання, вміння та навички, сформовані у дошкільному віці мають стати фундаментом для становлення громадянина – людини, щиро зацікавленої в розвитку та економічному розквіті своєї держави, дуже важливою є продумана та послідовна робота з економічної освіти найменших громадян нашого суспільства. Крім того, дошкільний віковий період найсприятливіший для формування різних якостей особистості, насамперед бережливості та економності, як структурних компонентів процесу соціалізації.

Економічний розвиток дітей дошкільного віку – це організована педагогічна діяльність, спрямована на формування економічної культури особистості [12, з. 75].

Економічна культура особистості являє собою гармонійне поєднання в ній фізичних, розумових, організаторських здібностей, високого рівня освіти та кваліфікації, потреби у вільній, творчій праці, поліпшення його умов, зростання матеріальних та духовних потреб [4, с. 12]. У старшому дошкільному віці можна почати знайомити дитину зі світом економіки як з однієї з невід'ємних сторін соціального життя. При цьому економічне виховання здатне збагатити соціально-комунікативний та пізнавальний розвиток дітей старшого дошкільного віку. Крім того, «правильно організоване економічне виховання сприяє моральному розвитку дитини» [13, с. 58]. У своїх іграх діти користуються економічними поняттями: купують, працюють, одержують гроші. Ці ситуації умовні, «штучно створені», але в них діти закріплюють і уточнюють багато життєвих мудростей, програють ролі членів сім'ї.

Економічна освіта – це формування у дітей елементарних економічних уявлень, знань, умінь, і навичок щодо процесів вироблення, розподілу, обміну і споживання предметів довкілля, необхідних для участі особистості в усіх видах діяльності [22, с. 10].

У цьому контексті Л. Голуб вважає, що якщо дитина знатиме про роботу батьків, про батьківські доходи і витрати, то поступово навчиться правильно поводитись в тій чи іншій економічній ситуації, у неї розвинеться почуття власної значущості в сім'ї. На думку А. Шатової, «економічне вихованням – це цілеспрямований процес формування моральних та економічних якостей: підприємництва, результативності, відповідальності, економності та знань про економічне життя людей, що мають орієнтацію на систему цінностей» [77, с. 62].

Економічне виховання – це «процес, який спрямований на взаємодію дорослого і дитини. Він формує духовну основу дитини, емоції, почуття, мислення, процеси соціальної адаптації у суспільстві, допомагає сформувати у дитини морально-економічні якості, які допоможуть їй для розвитку інтересу у світі економіки». Занурюючи дитину у світ економіки, ми допомагаємо їй розкрити навколишній світ духовних і матеріальних цінностей. Дитина у нинішньому житті є рівноправним членом суспільства. Вона з раннього віку бере участь у житті своїх батьків, коли разом з ними ходить до магазину робити покупки, чує слова «дешево», «дорого», «гроші», «ціна», «заробити» [73, с. 3].

Дитина бере участь в економічних процесах. Вона разом з батьками ходить в магазин, іноді сама робить покупки, хочемо ми чи не хочемо, вона все рівно отримує економічний досвід. Тому завдання педагога не тільки дати який-небудь об'єм економічних знань, але й що дуже важливо, навчити правильно користуватися цими знаннями, тобто виховувати економіста, господаря, господаря свого життя.

Економіка і дошкільник лише на перший погляд здаються нам далекими один від одного. Тракткування економіки, як області «розумного ведення домашнього господарства», мистецтво його ведення може бути подано дітям у формі елементарних відомостей: навчання їх правильному відношенню до грошей, методам їх отримання та розумного використання; за допомогою ігор, економічних завдань, ситуацій, змісту казок, ввести дітей в складний світ предметів, речей, людських взаємовідносин, доступних пояснень взаємозв'язку між економічними та етичними категоріями: праця, товар, гроші, вартість, ціна з

однієї сторони, і моральними – бережливість, чесність, економічність, гідність, щедрість, ощадливість – з другої. Навчати дітей правильно відноситись до реклами, розбиратися в ній, вести себе адекватно в реальних ситуаціях, розвивати розумні потреби; формувати у дитини економічну культуру [71, с. 32].

Основним складовим елементом економічної освіти та економічного виховання є формування в дошкільному віці поважного відношення до праці оточуючих людей та її результатів. Дитина з перших своїх кроків повинна усвідомлювати, що всі оточуючі її – матеріальні та духовні цінності, створені працею багатьох людей, які витрачали великі зусилля на благо всього суспільства.

Економічне виховання розглядається сучасними науковцями як один з важливих компонентів соціалізації дитини – економічної соціалізації, складовими якої є елементарні економічні знання, сформовані способи поведінки, а також особистісні утворення, які ми визначаємо необхідними для успішної економічної діяльності. Економічна соціалізація – це об'єктивний процес засвоєння індивідом економічних поглядів, зразків економічного поведіння, освоєння соціальних ролей, навичок, цінностей, пристосування особистості до соціальних норм [78, с. 12].

Економічне виховання та економічна освіта є основою економічної грамоти та економічної грамотності. Економічна грамота дітей дошкільного віку належить до невиробничої сфери, тобто це особистості, які не беруть участі у виробленні матеріальних цінностей.

Отже, економічна грамота особистості невиробничої сфери - це сукупність засобів навчання, спрямованих на вироблення у дітей уміння створювати, виконувати задум на відповідних вікових рівнях, переходити від задумів до моделей втілення тих задумів у практику, а також від практики втілення до нових задумів і переходу до моделей (планів) [79, с. 100].

Фінансова грамотність – (англ. Financial literacy) – поєднання поінформованості, знань, навичок, установок і поведінки, пов'язаних з фінансами і необхідних для прийняття розумних фінансових рішень, а також

досягнення особистого фінансового благополуччя. Фінансова грамотність – це «здатність людини керувати своїми доходами і витратами, приймати правильні рішення щодо розподілу коштів (жити за коштами) і грамотно їх примножувати. Іншими словами – це знання, що дозволяє досягти фінансового благополуччя і залишатися на цьому рівні все своє життя» [10, с. 25].

Економічна грамотність – це засвоєння предметних знань, умінь і практичних навичок, необхідних людині як особистості в її суспільно-господарчій діяльності. Рівень економічної грамотності залежить від вікових можливостей людини в діяльній сфері [10, с. 26].

Кінцевим результатом економічної освіти дітей є формування у них економічної компетенції, під якою Н. Грама розуміє обізнаність дитини з елементарними економічними поняттями, наявність у неї певних економічних знань ціннісного, вартісного, раціонального, потребнісного змісту; сформованість елементарних умінь і навичок економічної діяльності [13, с. 60].

Сучасні підходи до економічного виховання зумовлюють можливості формування економічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку, яка полягає у розвитку різних аспектів особистості (повага до праці, людям праці, бережливе ставлення до результатів праці, працелюбність, відповідальність, діловитість), здатність до рефлексії своїх економічних досягнень» [14, с. 59].

Оскільки, предметом дослідження визначено формування у дітей економічної компетенції, яка є індикатором процесу економічної соціалізації особистості, вважаємо за необхідне з'ясувати педагогічну сутність поняття «компетентність», «компетенція», «компетентний», «економічна компетенція». Звернемося насамперед до словникових джерел:

- «компетентність» (лат. *competens*) – певна сума знань в особи, що дозволяє їй висловлювати судження про що-небудь, висловлювати переконливу думку [64, с. 363];
- «компетенція» – коло питань, у яких особа має знання, досвід [64, с. 363];
- «економічна компетенція» – знання, досвід в галузі економіки.

Під економічною компетентністю дошкільника розуміємо обізнаність дитини з елементарними економічними поняттями, наявність у неї певних економічних знань ціннісного, вартісного, раціонального, споживчого змісту; сформованість елементарних умінь і навичок економічної діяльності.

Процес формування економічної компетентності у дітей дошкільного віку має свою специфіку, пов'язану з особливостями розвитку та організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти.

Одним з важливих періодів вважається старший дошкільний вік, тому що це період активного розвитку моральності, формування моральних звичок, емоцій та взаємин. У процесі становлення особистості дошкільника – це найважливіший етап у розвитку механізмів поведінки й діяльності. Внаслідок цього можливості для економічного виховання дітей старшого дошкільного віку розширюються [10].

У старшому дошкільному віці дитина може відтворити отримані враження через досить тривалий термін. Діти цього віку можуть систематизувати отриману інформацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та залежності, здійснювати логічні операції, визначатися в просторі та в часі. У старшому дошкільному віці розвивається здатність використовувати знаки для позначення дій, ознак, для побудови елементарних моделей. Дитина вчиться виявляти закономірності, робити висновки, узагальнювати і конкретизувати, класифікувати та впорядковувати уявлення та поняття, вже вміє порівнювати та аналізувати, пізнаючи об'єкти, події, явища дійсності [53].

Старший дошкільний вік є сприятливим для розвитку різних форм образного мислення, завдяки розвитку уяви посилюється здатність дитини взаємодіяти з навколишнім середовищем. Засобом пізнання навколишньої дійсності є уява і мислення.

Увага у старшому дошкільному віці поступово стає більш стійкою, хоча і носить ще мимовільний характер. Той факт, що діти вперше починають свідомо контролювати увагу, спрямовуючи та підтримуючи її на певних об'єктах, свідчить про переломний момент у розвитку уваги [53, с. 33].

Пам'ять у старших дошкільників мимовільна: дитина запам'ятовує, що її цікавить найбільше, і дає більше вражень, тобто обсяг фіксованого матеріалу визначається емоційним ставленням до цього явища чи об'єкта. Разом з тим сила запам'ятовування зростає, а роль мимовільного запам'ятовування зменшується порівняно з дітьми середнього та молодшого дошкільного віку. Усна інструкція дорослого стає все більш важливою, що спонукає дитину вживати певних заходів, спрямовує та мотивує її [53].

У старших дошкільників розвивається здатність розрізняти фінансові поняття: «дорожче і дешевше», «гроші», «моє - твоє», «вигідно» і «невигідно», «змінилося», «програв і виграв» та ін., ситуація «успіх і невдача» сприймається емоційно, діти починають розуміти сенс економічних відносин [24, с. 54].

Упродовж п'яти-шести років виникає певна поведінка: на основі раніше набутої здатності розуміти свої власні дії зростає здатність дитини до самоконтролю та вольового регулювання поведінки. Це стає передумовою в організації економічного виховання [30].

Ще однією передумовою формування економічних компетентностей дітей дошкільного віку є підприємливе освоєння дітьми 5-6-ти років світу соціальних явищ, формування орієнтації на оцінюване ставлення дорослих через призму конкретної діяльності, розвиток в дитини розуміння і ставлення до нього. В дошкільному віці цілком можливо ознайомити дитину з діловим світом як однією з невід'ємних аспектів соціального життя. Крім того, економічне виховання може збагатити соціальний, комунікативний та когнітивний розвиток дітей старшого дошкільного віку [35].

Крім того, належно організоване економічне виховання сприяє моральному розвитку дитини. Таким чином, при організації економічного виховання необхідно суттєво враховувати вікові особливості старших дошкільників: відбувається формування нового етапу психічного розвитку, що забезпечує ефективнішу адаптацію до соціуму; мовлення починає виконувати стрижневу функцію в управлінні поведінки та діяльності дітей, з'являється здатність вирішувати завдання; виникають спроби вибудовування послідовності

понять, поява дедукції, відбувається найважливіший перелом у розумінні причинності; становлення позаситуативного спілкування дітей, виникають порозуміння та співпереживання.

1.2. Організація педагогічного процесу з економічного виховання дітей старшого дошкільного віку

У сучасних умовах розвитку суспільства проблема економічного розвитку дітей, формування основ економічної культури набуває особливої актуальності. Знання основ економічної культури з дошкільного віку служить основою правильного світорозуміння, сприяє набуттю елементарних навичок орієнтування в економічних явищах та формуванню соціально-активної особистості, правильній поведінці у соціумі.

Такі економічні якості, як працелюбність, ощадливість, господарність, економність, притаманні людям із розвиненим економічним мисленням. Важливою умовою реалізації якісної економічної освіти є правильна організація освітнього процесу, складовою якого є економічне виховання, завдяки якому дитині ще з раннього віку розкривається навколишній предметний світ, як світ духовних і матеріальних цінностей, як частина загальнолюдської культури. Економічна ситуація, що склалася в нашій країні, вказує на об'єктивну необхідність формування економічних компетентностей у дітей дошкільного віку [49, с. 111].

Механізм формування економічних компетентностей у дітей дошкільного віку є єдністю формування морально-економічних уявлень, почуттів та звичок поведінки. Грамотно організована робота з економічного виховання допоможе дитині розвинути свої здібності та поповнити уявлення про життєдіяльність сучасного суспільства.

В якості передумов економічного виховання можна виділити раніше отримані уявлення з галузі економіки, допитливість і живий інтерес, наявність кругозору, високий рівень поняттєвого мислення, готовність дитини до оволодіння економічними уявленнями. Причому останні мають бути доступні

дітям і відповідати їх інтересам та рівню мислення, якостям особистості, необхідним у тій чи іншій економічній діяльності. Здійснюючи економічне виховання у дошкільному віці, педагоги вирішують завдання всебічного розвитку особистості дошкільника [65].

Метою економічного виховання є формування економічних компетентностей дитини дошкільного віку, які полягають у збагаченні економічних знань, формуванні позитивного ставлення до трудової діяльності.

Завдання економічного виховання є наступні.

- розвивати інтерес до пізнання економічної картини світу, прагнення до пізнання нового;
- формувати економічний світогляд (компетентність), первинні уявлення та вміння, передумови економічного мислення;
- допомогти дітям освоїти базові уявлення (економічні, математичні, екологічні) про навколишній предметний світ, накопичити первинний досвід у економічних відносинах;
- виховувати етичні та ділові якості (ощадливість, раціональність, економність, працелюбність, розважливність, чесність, щедрість та ін.);
- розвивати в дітей дошкільного віку самостійність, допитливість, відповідальність, здатність до творчого мислення;
- формувати вміння цінувати і розуміти навколишній предметний світ (як результат праці людей), бачити красу людського творіння та ставитись до нього з повагою [65, с. 23].

Формування економічних компетентностей дітей старшого дошкільного віку відбувається у відповідності програмному змісту освіти дітей в умовах ЗДО.

При ознайомленні з поняттям «гроші» діти дізнаються, що вони бувають різними: паперовими (купюри) та металевими (монети); мають певну вартість; здобувають знання про національну валюту (гроші, які мають обіг на території нашої країни); про зарубіжну валюту (долар, євро, злоті та ін.) [73]

Дітям дають зрозуміти, що гроші у першу чергу є засобом купівлі, платежу; вони необхідні для задоволення потреб, бажань і потреб людини за умов

ринкових відносин. Крім того, дітям необхідно засвоїти, що гроші заробляють дорослі, отримують їх за свою працю, тому дуже важливо розумно розпоряджатися грошима, робити заощадження [74, с. 76].

Діти дізнаються, що заробітна плата батьків, пенсії бабусі та дідуся, стипендії старших братів та сестер, допомога, яка виплачує держава сім'ям, є доходами сім'ї. А все те, на що сім'я витрачає гроші, – це її витрати. Доходи та витрати в сукупності складають бюджет сім'ї. Є люди багаті та бідні, але оним і другим потрібно бути ощадливими.

У дітей дошкільного віку формуються ставлення до товарно-грошових відносин як таких, що є результатом праці дорослих. Закріплюється знання про місце придбання різних товарів; про те, що кожен товар має свою ціну, і вартість товару залежить від його якості, від вкладеної в нього праці, від попиту та пропозиції; про те, що оплачують не лише товари (предмети та речі), а й послуги.

Педагог наголошує на тому, що не все можна купити за гроші; здоров'я, дружба та любов не продаються, а вони дуже важливі для будь-якої людини. Вивчаючи потреби особистості, діти отримують уявлення про те, що людина як жива істота, подібно до тварин і рослин, потребує води, повітря, тепла, світла, їжі. Без них неможливо або дуже важко існувати упродовж тривалого часу. Людина задовольняє ці найперші життєві потреби як із природних джерел, так і за допомогою економіки, господарства [78].

Економічні потреби задовольняються купленими товарами чи оплаченими послугами виробників. Дітей знайомлять із різноманітністю потреб, їх залежністю від віку та статі людини, її професії. Акцент робиться на необхідності прояву розумних потреб. Одна з найсильніших людських потреб – це потреба у спілкуванні, у друзях, у розвитку своїх можливостей та здібностей, тому людині необхідна освіта, творчий та фізичний розвиток [63, с. 19].

Варто обговорити з дітьми питання про те, що потрібно робити, коли вона голодна чи хоче пити, коли необхідно одягнутися і вмитися, коли хочеться гратися, малювати, ліпити, послухати казку, коли потрібна допомога, турбота,

співчуття тощо; обговорити те, хто може надати ті чи інші послуги, виявити турботу, співчуття [14].

У роботі з дітьми старшого дошкільного віку необхідно розширювати їх уявлення про різноманітність природних та капітальних ресурсів, про їх використання людиною, про засоби задоволення потреб. Важливо навчити дітей цінувати та розуміти навколишній світ предметів як результат праці людей, виховувати звичку берегти природні багатства – воду, тепло, електроенергію. Збагачуючи уявлення про різноманітність і водночас обмеженість природних ресурсів свого краю, педагог має наголосити на залежності людини від природи, характеру взаємодії з нею, необхідності раціонального та морально-економічного використання природних багатств [10, с. 25].

Доцільно обговорити з дітьми питання про те, звідки беруться продукти харчування (з природи – ліс, море, поле), хто виробляє товари, які капітальні та фінансові ресурси необхідні для їхнього виробництва. Особлива увага звертається на необхідності дбайливого ставлення до всіх ресурсів.

Ознайомлення дітей з рекламою – це певна інформація, яка подається в оригінальній формі та, крім фактів, несе у собі певний емоційний настрій. Хорошій рекламі властиві стислість, образність, привабливість для глядача. Дітей дошкільного віку приваблює яскрава, динамічна картинка, римовані слогани якої сприяють запам'ятовуванню її змісту. Рекламу можна використовувати з освітньою метою: формувати уявлення про її значення; про професії людей, пов'язаних із створенням та розповсюдженням реклами; виховувати правильне, усвідомлене ставлення до реклами; залучати вихованців до створення власного рекламного продукту [17, с. 11].

У процесі формування економічних компетентностей слід знайомити дітей дошкільного віку з професіями – традиційними і новими, значимістю різних видів праці людини. Потрібно донести до свідомості дітей, що не існує «поганих» чи «хороших», «потрібних» чи «непотрібних» професій. Не має значення, хто людина за професією, важливо, як вона виконує свою роботу, яку користь приносить людям [10].

Необхідно формувати у дітей уявлення про корисні навички та звички в побуті, про важливість дбайливого ставлення до речей, води, тепла, електроенергії; про значущість таких якостей людини, як працьовитість, ощадливість, економність. Багато хто з них пов'язані з вихованням культури поведінки у побуті та загальною вихованістю. У дітей має бути сформоване уявлення про можливість отримувати користь навіть із старих та непотрібних речей.

Заняття з формування основ економічної культури у дітей старшого дошкільного віку розширюють економічний світогляд, викликають інтерес до економічних явищ, розширюють поняттєвий словник, виховують працьовитість, ощадливість, економність. Спеціально організоване навчання, в основі якого – формування економічних компетентностей, доцільно проводити у нетрадиційній формі: занять-подорожей, занять-вікторин, занять-ігор, занять-казок, занять-екскурсій, занять-розваг, занять-конкурсів, занять-змагань [31, с. 121].

Засвоєння дитиною економічних уявлень найкраще відбувається за дотримання принципу системності, комплексності (взаємодоповнюваності), поступовості та систематичності у засвоєнні, індивідуалізації темпу роботи, повторності (циклічності повторення).

Значне місце при ознайомленні дітей дошкільного віку з економікою відводиться казкам, які використовуються, перш за все, для виховання таких «економічних» якостей особистості, як господарчість, працелюбність, старання, ощадливість, старанність, розважливості та ін. та для ознайомлення з деякими економічними категоріями («гроші», «праця», «виробництво», «розподіл», «обмін» та ін.) [31].

Народна казка виховує в дітей дошкільного віку такі «економічні» якості особистості, як працьовитість, ощадливість, розважливості, практичність. На основі відомих казок складаються проблемні ситуації, вирішення яких сприяє розвитку у дитини логіки, творчості, самостійності мислення. Казка володіє соціальним, морально-педагогічним, навчальним потенціалом, створює значні можливості для розвитку творчої уяви, пізнавальної активності дитини. Вона

перетворює слухача з об'єкта на суб'єкт взаємодії. Авторська казка, змістом якої є пізнавальний матеріал (економічна, екологічна казка), вигадана педагогом чи дітьми, має власну специфіку. Вона не лише розвиває особистість, творчу сутність дитини, акцентуючи увагу на необхідних уявленнях, але водночас є одним із шляхів пізнання дійсності [39, с. 135].

Використовуючи казкові сюжети, казкові мотиви, можна успішніше розвивати творчий, інтелектуальний потенціал дітей дошкільного віку. В авторських казках з економічним змістом можна використовувати окремі інтерактивні прийоми: проблемні ситуації, питання та завдання на розвиток самостійності, асоціативності мислення. Занурення в казкову атмосферу допомагає дитині активізувати свою діяльність, легко і невимушено освоїти необхідні уявлення та вміння. У пізнавальній казці можна запропонувати дітям не лише пізнавальний матеріал, а й продумати варіанти творчих завдань, які з успіхом можна використовувати у процесі спільної діяльності вихователя з дітьми або під час різноманітних заходів розважального характеру (свята, розваги, конкурси) [37, с. 123].

Використання ігрової діяльності є дієвим засобом засвоєння та закріплення дітьми дошкільного віку складних економічних понять, формування економічної культури, виховання позитивних взаємин у дитячому колективі.

Отримані економічні уявлення діти закріплюють у сюжетно-рольових та дидактичних іграх у процесі нерегламентованої діяльності. У сюжетно-рольових іграх моделюються реальні життєві ситуації: операції купівлі-продажу, виробництва та збуту готової продукції, фінансові угоди, банківські операції. Доцільно організована економічна гра сприяє розвитку пізнавальної активності, формуванню ділових якостей дітей. Справді, цікава гра навіть лінивого зробить працелюбним, невмілого – умільцем. Така колективна пізнавальна діяльність допоможе розкриттю творчого потенціалу дітей та самореалізації їх як особистості. Немає такої дитини, яка б не любила гратися. Феномен гри полягає у тому, що будучи, власне, спочатку розвагою, вона здатна перерости у навчання.

Перевага гри для дитини дошкільного віку полягає в тому, що це практично єдиний вид діяльності, де дитина може проявити свою ініціативу, творчу активність і при цьому її дії будуть спрямовані на особистісний розвиток: на почуття, волю, поведінку. Діти, які мають велику ігрову практику в закладі дошкільної освіти, успішніше адаптуються у школі, легше справляються з життєвими проблемами [39].

Граючи, дитина задовольняє свою потребу бути схожою на дорослого, у процесі ігрової діяльності у неї є можливість реалізувати свої фантазії, які у звичайному житті реалізувати важко чи навіть неможливо. Гра – важливий засіб розумового розвитку. Уявлення, які дитина набуває у процесі ігрової діяльності, є для неї більш доступними та зрозумілими.

Економічні ігри сприяють формуванню економічного мислення, розвитку ініціативи та творчості, вихованню комунікативних навичок. Ефективність гри буде досягнуто за таких умов:

- створення предметно-ігрового середовища, відповідної моделі економічних відносин, що імітується у грі;
- акцентування уваги до економічної сутності відносин шляхом ігрових звернень до виконавців, дотримання правил гри;
- створення ігрових груп з урахуванням інтересів та особистісних якостей учасників, що дозволить внести до гри елемент змагання та партнерства [10, с. 24].

Щоб гра була ефективною, необхідно дотримуватися таких вимог:

- економічний зміст гри має спиратися на реальні уявлення та вміння дітей;
- зберігати наступність та поступовість від простих економічних категорій до складніших;
- наблизити гру до реальних економічних умов, надати дитині можливість реалізувати свої потреби [10, с. 25].

У дидактичних іграх «Добре-погано», «Можна-не можна», «Дізнайся професію з трудових дій», «Хто що виробляє» та ін. уточнюються та

закріплюються уявлення дітей про світ економічних явищ, формуються економічні вміння та навички. Діти дошкільного віку, виконуючи різні дії, вчаться реалізовувати їх у різних умовах, з різними об'єктами, що підвищує міцність та усвідомленість формування та закріплення економічних уявлень.

1.3. Інноваційне освітнє середовище як фактор формування економічних компетентностей старших дошкільників

Реалізація ключових положень Базового компонента дошкільної освіти вимагає інноваційних підходів до здійснення освітнього процесу в закладі дошкільної освіти, у зв'язку з чим важливого значення набуває формування економічної компетентності дітей дошкільного віку в умовах інноваційного освітнього середовища [2].

Теоретичні й практичні аспекти інноваційного розвитку сучасних закладів освіти були предметом дослідження багатьох науковців сучасності. Так, становлення й розвиток освітніх закладів нового типу вивчали О. Карамаєв, П. Шемет, Б. Чижевський. Належне місце відведено дослідженням проблем освітніх і педагогічних інновацій, інноваційному розвитку освітніх систем та інноваційних процесів у роботах провідних учених І. Беха, Н. Бібік, Л. Ващенко, Л. Даниленко та ін. Інноваційні моделі організації навчального процесу в сучасній школі проаналізовано в роботах М. Кларінай І. Матіюк.

Ефективність діяльності освітнього закладу значною мірою визначається інноваційним освітнім середовищем, яке має свою структуру та зміст. Поняття «освітнє середовище» є досить багатозначним. Загальноприйнятим є розуміння освітнього середовища як сукупності об'єктивних умов, факторів, компонентів, що сприяють успішному функціонуванню освіти [20].

Близьким до поняття «освітнє середовище» виступає дефініція «освітній простір». Більшість дослідників розрізняють ці поняття, акцентуючи увагу на тому, що середовище формується в межах одного освітнього закладу, а простір відображає систему соціальних зв'язків і стосунків у галузі освіти, характер стосунків суспільства й соціальних інститутів, пов'язаних із задоволенням

освітніх потреб суспільства [32].

Розглянемо тлумачення інноваційного освітнього середовища у науково-освітньому дискурсі. «Сукупність духовно-матеріальних умов функціонування закладу освіти, що забезпечують саморозвиток вільної і активної особистості, реалізацію творчого потенціалу дитини; виступає функціональним і просторовим об'єднанням суб'єктів освіти; характеристиками його є здатність до самовідтворення й самооновлення відповідно до потенційних можливостей усіх складових елементів цього середовища» (А. Каташов) [33], «Комплекс взаємопов'язаних умов, які забезпечують освіту людини, формування особистості педагога з інноваційно-творчим мисленням, його професійну компетентність» (Н. Разіна) [32], «Педагогічно доцільно організований простір життєдіяльності, який сприяє розвитку інноваційного ресурсу особистості; інтегрований засіб накопичення й реалізації інноваційного потенціалу навчального закладу» (О. Шапран) [75], «Освітнє середовище, що наповнене інноваційним змістом і формами організації, забезпечує умови для формування нової якості професійної науково-педагогічної та управлінської діяльності, тим самим створює потужний потенційний ресурс для розвитку і професійної діяльності» (Л. Ващенко) [7].

Основна місія інноваційного середовища полягає в генеруванні інноваційних потоків та нарощуванні інноваційного потенціалу кожного навчального закладу й системи загалом, збереження і локальних, і адміністративних новацій [79, с. 99].

Основною джерельною базою інноваційного середовища є соціально-педагогічна ініціатива, яка є прагненням педагога до самостійної та ініціативної діяльності з метою підвищення ефективності розвитку школярів. Головна особливість соціально-педагогічної ініціативи полягає в добровільному характері діяльності, коли педагог чи педагогічний колектив беруть на себе значно більшу міру відповідальності, аніж того вимагають професійні обов'язки чи суспільні норми.

Основними складовими інноваційного середовища є: стратегія розвитку

освіти регіону, тактика формування інноваційних процесів, зміст інноваційного середовища, організаційне забезпечення розвитку інноваційного середовища (операційні управлінські технології), прогнозування розвитку освіти [67, с. 40].

Ці елементи взаємодіють між собою та наповнюють освітнє середовище своїми особливостями та створюють єдину інноваційну структуру, яка виступає основою розвитку професійної компетентності педагогів.

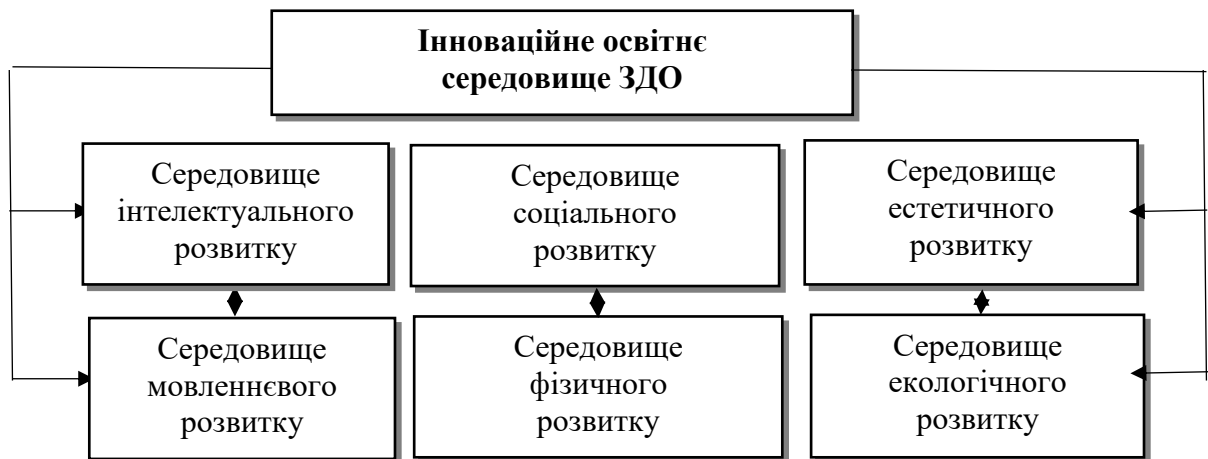
Інноваційне освітнє середовище навчального закладу у своєму розвитку проходить три етапи: становлення, функціонування та удосконалення.

Отже, проаналізувавши визначення інноваційного освітнього середовища в психолого-педагогічній літературі, ми дійшли до висновку, що інноваційне освітнє середовище – це організований простір життєдіяльності, який має власну інноваційну структуру та складається з комплексу взаємопов'язаних умов, які забезпечують продуктивну діяльність та реалізують інноваційний потенціал навчального закладу, розвивають творчий потенціал та сприяють розвитку інноваційного ресурсу особистості [7].

Створення інноваційного освітнього середовища закладу дошкільної освіти вимагає кардинальних змін та оновлень в організації методичної служби, особистісно-професійного розвитку педагогічного колективу та адміністрації. Завдання керівника ЗДО – створення мотиваційних умов для формування психологічної та професійної готовності до нових видів діяльності та додаткового педагогічного навантаження, а також для входження колективу в поле інноваційної діяльності. Прикладами інноваційної діяльності у дитсадку можуть бути метод ігрового моделювання за активної взаємодії вихованців, педагогів та батьків; індивідуальний моніторинг розвитку кожної дитини; розробка та впровадження у практику інноваційних колективних педагогічних проєктів; створення мережі додаткових освітніх та оздоровчих послуг для вихованців; надання психолого-педагогічної допомоги батькам; підтримка всебічного розвитку дітей, які не відвідують заклад дошкільної освіти; широке використання соціальних технологій гармонізації взаємин дітей з батьками; створення творчих та проблемних груп педагогів, поширення передового

педагогічного досвіду; інформатизація освітнього процесу у закладі дошкільної освіти [32].

Інноваційне освітнє середовище ЗДО може складатися з таких засобів: інтелектуального, соціального, естетичного, мовного, фізичного, екологічного розвитку дитини (див. рис. 1).

Рис. 1.1. Складові інноваційного середовища закладу дошкільної освіти

Як видно з рисунку 1.1, інноваційне середовище закладу дошкільної освіти є єдністю взаємопов'язаних підсередовищ, кожна з яких має своє матеріально-технічне та методичне забезпечення. В рамках інноваційного освітнього середовища закладу дошкільної освіти необхідно забезпечити функціонування ігрових куточків у групах, музичної зали з набором інструментів та сучасної апаратури, театральної студії, етнографічного музею, лінгафонного кабінету, спеціальної логопедичної групи, логопункту, консультаційного пункту для батьків - ігрового комплексу, центрів здоров'я у групах, групи короткочасного перебування дітей раннього віку, фізкультурний зал, басейн, спортивного майданчика, групи для дітей з обмеженими можливостями здоров'я, зимового саду з колекцією рослин різних країн та кліматичних зон, екологічної лабораторії, живим куточком, городом, квітником на прилеглий території. Очевидно, що ці інновації є базовими, на практиці можуть бути модифіковані або доповнені [35].

У цьому успішність створення інноваційного освітнього середовища закладу дошкільної освіти залежить від матеріально-технічних, фінансових і, насамперед, інтелектуальних ресурсів педагогічного колективу.

Таким чином, узагальнюючи вищевикладене, визначимо сутнісні характеристики інноваційного освітнього середовища закладу дошкільної освіти, до яких нами віднесено:

- розуміння дитини як центру освітнього процесу, суб'єкта пізнання, що повністю відповідає світовій тенденції гуманізації освіти;
- домінування здоров'язберігаючих технологій навчання та виховання;
- обліку суб'єктного досвіду, набутого дитиною в процесі навчання та виховання в конкретних умовах сім'ї, соціокультурного оточення, у процесі сприйняття та розуміння вихованцем світу людей та речей;
- побудова освітнього процесу та змісту освіти відповідно до особистісного досвіду дітей, рівня інтелекту, пізнавальних здібностей, якісних характеристик;
- забезпечення підтримки всім вихованцям, створення необхідного емоційного фону доброзичливості, взаєморозуміння, співпраці;
- розвиток позитивних задатків індивіду, розкриття творчого інтелектуального потенціалу;
- можливість здобуття цілеспрямованої освіти в темпі, зумовленому пізнавальними здібностями дітей;
- перетворення засвоєння знань із мети навчання на засіб розвитку особистості.
- забезпечення та стимулювання вільного вибору та зміни видів діяльності дітей дошкільного віку;
- створення актуальних, доступних для розвитку вихованців проблемних ситуацій; інформативність, експресивність, пізнавальна та емоційна новизна, гнучкість, облік статевих та вікових відмінностей, відкритість, можливість поєднання традиційного та неординарного [32].

Висновки до першого розділу

У першому розділі розглянуто формування економічної компетентності дошкільників як психолого-педагогічну проблему проаналізовано теоретичний апарат дослідження, охарактеризовано сутність, мету і завдання економічного виховання дітей дошкільного віку; проаналізовано специфіку інноваційного освітнього середовища закладу дошкільної освіти.

Аналіз науково-педагогічної літератури дав змогу констатувати актуальність проблеми, оскільки становлення соціально-орієнтованої ринкової економіки в Україні неможливо без кардинальних змін в економічній освіті, першочергове завдання якого – підготовка дітей до дорослого життя в сучасних умовах.

Основним складовим елементом економічної освіти та економічного виховання є формування в дошкільному віці поважного відношення до праці оточуючих людей та її результатів. Дитина з перших своїх кроків повинна усвідомлювати, що всі оточуючі її – матеріальні та духовні цінності, створені працею багатьох людей, які витрачали великі зусилля на благо всього суспільства.

У дослідженні обґрунтовано, що економічна компетентність дошкільника – це обізнаність дитини з елементарними економічними поняттями, наявність у неї певних економічних знань ціннісного, вартісного, раціонального, споживчого змісту; сформованість елементарних умінь і навичок економічної діяльності.

Метою економічного виховання є формування економічних компетентностей дитини дошкільного віку, які полягають у збагаченні економічних знань, формуванні позитивного ставлення до трудової діяльності.

Реалізація ключових положень Базового компонента дошкільної освіти вимагає інноваційних підходів до здійснення освітнього процесу в закладі дошкільної освіти, у зв'язку з чим важливого значення набуває формування економічної компетентності дітей дошкільного віку в умовах інноваційного освітнього середовища. Ефективність діяльності освітнього закладу значною

мірою визначається інноваційним освітнім середовищем, яке має свою структуру та зміст. Поняття «освітнє середовище» є досить багатозначним. Загальноприйнятим є розуміння освітнього середовища як сукупності об'єктивних умов, факторів, компонентів, що сприяють успішному функціонуванню освіти.

Інноваційне освітнє середовище – це організований простір життєдіяльності, який має власну інноваційну структуру та складається з комплексу взаємопов'язаних умов, які забезпечують продуктивну діяльність та реалізують інноваційний потенціал навчального закладу, розвивають творчий потенціал та сприяють розвитку інноваційного ресурсу особистості.

Сутнісними характеристиками інноваційного освітнього середовища закладу дошкільної освіти є наступні: розуміння дитини як центру освітнього процесу, суб'єкта пізнання, що повністю відповідає світовій тенденції гуманізації освіти; домінування здоров'язберігаючих технологій навчання та виховання; обліку суб'єктного досвіду, набутого дитиною в процесі навчання та виховання в конкретних умовах сім'ї, соціокультурного оточення, у процесі сприйняття та розуміння вихованцем світу людей та речей; побудова освітнього процесу та змісту освіти відповідно до особистісного досвіду дітей, рівня інтелекту, пізнавальних здібностей, якісних характеристик; забезпечення підтримки всім вихованцям, створення необхідного емоційного фону доброзичливості, взаєморозуміння, співпраці; забезпечення та стимулювання вільного вибору та зміни видів діяльності дітей дошкільного віку; створення актуальних, доступних для розвитку вихованців проблемних ситуацій; інформативність, експресивність, пізнавальна та емоційна новизна, гнучкість, можливість поєднання традиційного та неординарного.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

2.1. Педагогічний аналіз рівнів сформованості економічної компетентності старших дошкільників

Аналіз чинних програм з дошкільної освіти акцентує увагу на необхідності запровадження економічного змісту в освітній процес закладу дошкільної освіти. Особлива увага приділяється формуванню елементарних уявлень про працю та виробництво, товарно-грошові відносини, специфіку організації технологічного процесу з урахуванням різних видів дитячої праці (ручна праця, самообслуговування, праця в природі), умінь та навичок елементарних економічних розрахунків, пов'язаних з математичними уявленнями, і навіть формуванню морально-економічних аспектів особистості (працелюбність, ощадливість, діяльність, відповідальність, розважливість тощо) [19; 56; 57; 58].

Сучасні підходи до економічної освіти зумовлюють можливості формування економічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку, під якою ми розуміємо інтегративну якість особистості, що включає елементарні економічні уявлення в галузі економіки (праця, виробництво, технологічний процес, товарно-грошові відносини), а також морально-економічну спрямованість якостей особистості (повага до праці, людей праці, бережливе ставлення до результатів праці, працьовитість, відповідальність, діяльність), здатність до рефлексії своїх економічних досягнень.

Іншими словами, економічна компетентність дітей дошкільного віку полягає в оволодінні дітьми елементарними економічними уявленнями та вміннями, мотивами здійснення діяльності з урахуванням ціннісних орієнтацій у галузі економіки, а також рівнем рефлексивних умінь [12].

Мета констатувального експерименту – педагогічний аналіз вихідних рівнів сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Завдання констатувального експерименту:

- 1) виокремити структурні компоненти сформованості економічної компетентності старших дошкільників;
- 2) на основі компонентів розробити критерії та показники сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку;
- 3) розробити діагностичний інструментарій з метою педагогічного аналізу сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку;
- 4) охарактеризувати рівні сформованості економічної компетентності дошкільників.

У дослідженні взяли участь 50 вихованців старшої групи, 4 вихователі, 2 помічника вихователя, психолог ЗДО № 38 м. Львів. Також дослідженням було охоплено батьків дітей старшого дошкільного віку.

Заклад дошкільної освіти № 28 м. Львів налічує дві групи дітей старшого дошкільного віку, по 25 вихованців у кожній групі. На констатувальному етапі експерименту ці групи нами було названо як «група І» і «група ІІ».

Процес формування економічної компетентності у дітей дошкільного віку має свою специфіку, пов'язану з особливостями розвитку та організації освітнього процесу у закладі дошкільної освіти.

Так, у структурі економічної компетентності ми визначаємо мотиваційно-емоційний, змістовно-діяльнісний та рефлексивний компоненти. *Мотиваційно-емоційний компонент* економічної компетентності визначається мотивами, пізнавальним інтересом до економіки, морально-економічними якостями. У дітей необхідно створити позитивне ставлення до отримання економічної інформації, прагнення оволодіння морально-економічними якостями, елементарною економічною діяльністю.

Змістовно-діяльнісний компонент економічної компетентності полягає в організації пізнавального процесу, спрямованого на засвоєння дітьми елементарних економічних уявлень, умінь і навичок, що сприяють перенесенню у повсякденну діяльність дітей. Діти освоюють економічні поняття, пов'язані з різними сферами ринкової економіки, таких як: виробничо-технологічна, товарно-грошова, державно-юридична, морально-етична, фінансово-економічна, а також знання історії економіки.

Рефлексивний компонент економічної компетентності дозволяє кожній дитині оцінити успішність оволодіння економічною термінологією в свідомій формі, висловити ставлення до отриманих економічних уявлень та вмінь, необхідності оволодіння морально-економічною свідомістю [10].

Розробка експериментальної методики потребує попередньої діагностики, спрямованої на виокремлення вихідних рівнів сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. З цією метою на основі виокремлених та охарактеризованих компонентів (мотиваційно-емоційний, змістово-діяльнісний та рефлексивний) нами було розроблено критерії сформованості економічної компетентності.

Для оцінки вихідного рівня сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку було визначено три критерії.

Перший, *ціннісно-мотиваційний* критерій, охарактеризовано за такими показниками, як: наявність інтересу до економічної сфери життя, домінування соціально-ціннісних мотивів у процесі власної життєдіяльності та взаємодії з іншими людьми. Другий, *когнітивно-мовленнєвий* критерій, включав такі показники: наявність елементарних уявлень з економічної сфери життя, адекватне розуміння основних елементарних економічних понять відповідно до віку дитини, наявність мінімальної економічної лексики в активному та пасивному мовленні дітей. Третій, *операційний* критерій, включав показники: адекватність поведінки в життєвій ситуації, пов'язаній з економічними стосунками, готовність до варіативних дій у життєвих ситуаціях вибору [62].

У відповідності до критеріїв та їх показників було виокремлено три рівні сформованості економічної компетентності дітей дошкільного віку: високий, середній, низький.

Діти, охарактеризовані *високим рівнем*, мають уявлення про гроші, товар і товарно-грошові відносини (товар – товар, товар – гроші; обізнані з вимогами використання грошей (не рвати, не м'яти, не кидати, зберігати їх у гаманці); мають уявлення про те, що люди зберігають гроші не лише вдома, а й в банку; знають про сімейний бюджет, його розподіл на різні витрати; вміють розрізняти поняття «потреби» і «прибутки» сім'ї; знають та називають першочергові потреби людини та свої особисті потреби; знають про основні ресурси, їх обмеженість та про працю дорослих; використовують набуті економічні знання в ігровій, трудовій, продуктивній діяльності.

Такі діти з інтересом ставляться до економічної сфери життя, із захопленням беруть активну участь у різноманітних імпровізованих соціально-економічних ситуаціях; під час спілкування з однолітками доцільно вживають слова економічної спрямованості; відстоюють власну точку зору, але враховують погляди інших дітей; швидко реагують в нестандартній ситуації, приймають адекватне рішення та майже завжди доводять розпочату справу до кінця; під час ігор поступаються власними бажаннями та інтересами заради виконання даної обіцянки чи задля досягнення спільної мети.

Середній рівень: у дітей сформовані уявлення про першочергові потреби людини, проте за допомогою дорослого вони можуть назвати власні потреби, мають фрагментарне уявлення про основні ресурси; здатні орієнтуватися в світі товарів за допомогою реклами; виявляють ощадливість, відповідальність; лише при нагадуванні бережливо ставляться до природних ресурсів, речей, побуту, продуктів праці людей; частково називають першочергові потреби своєї сім'ї; вміють порівнювати і оцінювати товари, пояснити результати праці людей різних професій; під керівництвом дорослого можуть організовувати свою діяльність, своєчасно виконують доручення; сумлінно ставляться до матеріальних цінностей, більшу турботу проявляють лише до речей особистого

користування; використовують набуті економічні знання при нагадуванні та намагаються використати їх в ігровій, трудовій, продуктивній діяльності.

У дітей, віднесених до середнього рівня, характерна наявність нестійкого інтересу до економічної сфери життєдіяльності, який без подальшого зацікавлення та мотивації швидко згасає. Ці діти охоче беруть участь у грі, не прагнуть до лідерства; в ігровій діяльності в основному діють залежно від ситуації, намагаючись не відходити від стереотипів у поведінці; розуміють значення більшості елементарних економічних понять відповідно до власного віку, але не завжди їх використовують в активному мовленні; проявляють достатньо розвинені для свого віку інтелектуальні здібності; власні бажання та інтереси ставлять вище за досягнення спільної мети.

Низький рівень: діти не володіють економічними поняттями («сімейний бюджет» (дохід і витрати), «гроші», «ціна», «валюта різних країн», «реклама» та інші); мають несформовані уявлення про першочергові потреби людини та про свої особисті потреби; уявлення про основні ресурси, їх обмеженість та про працю дорослих; не здатні орієнтуватися у світі товарів; не виявляють ощадливості, відповідальності, діловитості і підприємливості; не бережуть природні ресурси, речі, продукти праці людей; не вміють визначати першочергові потреби своєї сім'ї; у них відсутня здатність адекватно порівнювати й оцінювати товари (якість, ціна), не можуть пояснити результати праці людей різних професій; не користуються набутими економічними знаннями в ігровій, трудовій, продуктивній діяльності.

Такі діти виявляють епізодичний інтерес до ефектних та цікавих сторін економічних процесів; індиферентне ставлення до економічної сфери життєдіяльності. В іграх економічної спрямованості такі діти часто стоять осторонь, а за умови участі в грі намагаються не потрапляти в центр уваги; у будь-якій діяльності проявляють безініціативність, обираючи найлегші завдання та найпростіші шляхи їх розв'язання; не виявляють зацікавленості в пошуку іншого варіанту дій. Діти інколи демонструють негативне ставлення до економічної сфери життєдіяльності, що виявляється в небажанні збільшувати

власний запас знань економічної спрямованості, брати участь у колективних іграх.

На першому етапі ми ставили за мету перевірку рівнів сформованості комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку за ціннісно-мотиваційним критерієм.

З метою визначення наявності інтересу в дітей до економічної сфери життєдіяльності з ними було проведено опитування за допомогою таких запитань.

1. Тобі подобається робити покупки в магазині? Які товари тобі подобаються найбільше?
2. Ти цікавишся, як мама (тато) заробляють гроші?
3. Ким ти хочеш стати, коли виростеш? Чим тобі подобається ця професія?
4. Ти допомагаєш батькам вдома? Якщо так, яку роботу ти виконуєш?
5. Що потрібно робити, щоб заробити гроші?

Наступний метод дослідження – аналіз виховних ситуацій. З цією метою дітям пропонувалося вирішити наступні завдання.

Процедура проведення. Бесіда проводиться індивідуально. Якщо дитині важко знайти рішення, можна задавати їй допоміжні запитання

Матеріал: бланки із запитаннями

1. Діти у садочку вирішили зробити годівничку для пташок, але батьки говорять, що краще її купити. Що буде економніше?
2. У Марійки є іграшка, яка тобі подобається, проте батьки не в змозі її придбати. Як бути, коли ти сильно прагнеш гратися цією іграшкою вдома?
3. Тобі подарували родичі гроші на Різдво. Як ти вчиниш з ними? Чому?
4. Ти прийшов з мамою в магазин, щоб купити тобі одяг. Ти бачиш гарну іграшку та просиш маму її придбати. Мама каже, що грошей вистачить або на одяг, або на іграшку. Що ти обереш? Одяг, який тобі необхідний, чи іграшку, яку ти хочеш?

5. Тебе запросили до Марійки на День народження. Тобі подобаються ляльки, а Марійці – пазли. Який подарунок ти обереш для Марійки і чому?

Методичний коментар. За кожен відповідь дитина отримує певний бал залежно від точності: 2 – повна, конкретна відповідь; 1 – правильна відповідь; 0 – нелогічна відповідь або відповідь відсутня. (Максимальна кількість отриманих балів – 20).

Інтерпретація результатів.

Високий рівень: 15 – 20 балів; середній рівень: 10 – 15 балів; низький рівень – 10 балів і менше.

Результати сформованості рівнів економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку за ціннісно-мотиваційним критерієм представлено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Узагальнені результати рівнів сформованості у дошкільників економічної компетентності за ціннісно-мотиваційним критерієм (у %)

Ціннісно-мотиваційний критерій			
Групи	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
Група I	16	52	32
Група II	20	52	28
Узагальнений показник	18,0	52,0	30,0

Дані діагностики сформованості у дошкільників економічної компетентності за ціннісно-мотиваційним критерієм свідчать про перевагу середнього рівня у дошкільників обох груп (групи I та групи II (52 %)). Високий рівень продемонстрували 16 % опитаних групи I та 20 % групи II, низький рівень констатовано у 32 % дітей групи I та 28 % – групи II.

Другий етап констатувального експерименту мав на меті діагностику сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку за когнітивно-мовленнєвим критерієм.

З цією метою було використано методики «Визначення розуміння дітьми основних економічних понять» (Додаток А) та «Визначення засвоєння дітьми основних економічних термінів».

Зокрема, методика «Визначення розуміння дітьми основних економічних понять» включала 10 запитань, правильна відповідь на кожне з них оцінювалася двома балами. Опитувальник уміщено в додатку А.

Процедура проведення. Опитування проводиться індивідуально. Якщо дитина з першого разу не зрозуміє запитання, його слід прочитати ще раз.

Методичний коментар. За кожну відповідь дитина отримує певний бал залежно від точності: 2 – повна, конкретна відповідь; 1 – правильна відповідь; 0 – нелогічна відповідь або відповідь відсутня. (Максимальна кількість отриманих балів – 20).

Інтерпретація результатів.

Високий рівень: 15 – 20 балів; середній рівень: 10 – 15 балів; низький рівень – 10 балів і менше.

Наступна методика «Визначення засвоєння дітьми основних економічних термінів» включала наступні запитання до дітей:

1. Що отримують твої батьки за свою працю? (зарплату, гроші)
2. Як можна назвати людину, у якої багато грошей? (багатий, мільйонер)
3. Хто керує автобусом? (водій)
4. Як можна назвати дитину, яка постійно гасить зайве світло та закриває воду? (економна, ощадлива)
5. Що люди роблять у магазині? (купують, продають)
6. Як називаються залізні гроші? (монети)
7. Якщо черевички коштують менше, ніж куртка, то як можна назвати черевички за вартістю? (недорогі, дешеві)
8. Хто продає продукти та товари на ринку? (продавець)
9. Як можна назвати дитину, яка завжди вживає ввічливі слова (ввічлива, культурна)

10. Що нам дають при копуці товару у магазині? (чек)
11. Якщо ти віддаси товаришу свій альбом, а він тобі іграшку, то що ви з ним зробили? (обмінялися, бартер)
12. Як називаються гроші, що отримують твої бабуся й дідусь за свою працю в молодості? (пенсія)
13. Як можна назвати дитину, яка завжди допомагає своїм батькам по господарству? (працелюбна) \
14. Що показує вартість товару? (ціна, вартість, цінник)
15. Що необхідно зробити продавцеві, щоб продати рівно шість цукерок? (зважити їх)
16. Як можна назвати дитину, яка завжди миє руки, вдягає чисті речі? (охайна)

Методичний коментар. За кожну правильну відповідь дитина отримувала 2 бали (максимальна кількість отриманих балів – 32).

Інтерпретація результатів.

Високий рівень: 15 – 20 балів; середній рівень: 10 – 15 балів; низький рівень – 10 балів і менше.

Загальна оцінку рівнів сформованості економічних компетентностей дітей старшого дошкільного віку визначалася на основі двох виконаних завдань.

Результати діагностики когнітивно-мовленнєвого критерію сформованості економічної компетентності представлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Узагальнені результати рівнів сформованості у дошкільників економічної компетентності за когнітивно-мовленнєвим критерієм

Мотиваційно-ціннісний критерій			
Групи	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
Група I	24,0	48,0	28,0
Група II	24,0	52,0	24,0
Узагальнений показник	24,0	50,0	26,0

За результатами діагностики сформованості економічної компетентності дошкільників за когнітивно-мовленнєвим критерієм можемо зробити висновок, що діти продемонстрували кращі результати порівняно з ціннісно-мотиваційним.

Так, показники високого рівня продемонстрували 24 % дошкільників обох груп, середнього – по 48 % дітей дошкільного віку групи I і 52 % – групи II, натомість 28 % опитаних групи I та 24 % – групи II продемонстрували низький рівень сформованості економічної компетентності за когнітивно-мовленнєвим критерієм.

Третій етап констатувального експерименту мав на меті діагностику сформованості у дітей старшого дошкільного віку економічної компетентності за операційним критерієм.

З цією метою було використано діагностику «Мої права та обов'язки», яка включала опитувальник, що уміщував 10 запитань.

Мета: виявити рівень теоретичної готовності дитини до варіативних дій у життєвих ситуаціях вибору.

1. Тебе попросили сходити до крамниці за хлібом, але його немає. Що ти робитимеш у такому випадку?
2. Ти взяв погратися чужу іграшку та випадково зламав її. Що ти робитимеш у цьому випадку?
3. Якщо ти знайдеш на вулиці гроші, що ти з ними робитимеш? Навіщо? Чому?
4. Дітям пропонується продовжити речення: «Я особливий тому, що...»
5. Що таке права? (Права дитини – це певні можливості, які потрібні для того, щоб жити та дорослішати)
6. Назвіть, які ви знаєте права?
7. Назвіть, які ви знаєте обов'язки? Чим обов'язок відрізняється від права?
8. Для чого потрібні обов'язки?
9. Як ти вважаєш, для кого ти найдорожчий на світі?

10. Чи можуть бути матеріальні цінності дорожчі, ніж життя людини?

Чому?

Методичний коментар. За кожну правильну відповідь, дитина отримувала 2 бали (максимальна кількість отриманих балів – 20). Загальна кількість – 20 балів.

Високий рівень: 15 – 20 балів; середній рівень: 10 – 15 балів; низький рівень – 10 балів і менше.

Узагальнені результати сформованості у дошкільників економічної компетентності за операційним критерієм представлено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Узагальнені результати рівнів сформованості у дошкільників економічної компетентності за операційним критерієм

Групи	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
Група I	20,0	52,0	28,0
Група II	20,0	48,0	32,0
Узагальнений показник	20,0	50,0	30,0

Результати діагностики рівнів сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку за операційним критерієм теж засвідчили переваги середнього рівня (52,0% дітей групи I та 48,0 % – групи II. Низький рівень продемонстрували 28,0 % опитаних групи I та 32,0 % Групи II. Відповідно, низьким рівнем охарактеризовано 28,0 % дітей старшого дошкільного віку групи I та 32,0 % опитаних групи II.

Середній результат за кожним критерієм визначався за формулою

$$P = \frac{K_1 + K_2 + K_3}{n}$$

P – середній результат, n – кількість завдань, K1 + K2 + K3 – результат середнього арифметичного, отриманого у кожному завданні.

Середні показники рівнів сформованості у дошкільників першої та другої груп економічної компетентності відповідно до змістового, мотиваційно-ціннісного та діяльнісно-поведінкового критерію відображено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Сформованість економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку за змістовим, мотиваційно-ціннісним та операційним критерієм на констатувальному етапі експерименту

Групи	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
Група I	20,0	50,7	29,3
Група II	26,6	53,3	20,1
Узагальнений показник	23,3	56,0	20,7

Як бачимо з даних таблиці, діти групи I виявили нижчий рівень сформованості економічної компетентності порівняно з дошкільниками групи II. Так, високий рівень у дошкільників групи II переважає на 6,6 %, середній рівень – на 5,4 %. Натомість низький рівень у дошкільників групи I на 1,2 % переважає порівняно з дітьми дошкільного віку групи II.

Оскільки діти групи I виявили нижчі показники порівняно з дошкільниками групи II, це дало підстави першу групу визначити як експериментальну, а другу – контрольну.

Проведений нами констатувальний експеримент дав змогу встановити недостатню сформованість економічної компетентності у дошкільників. Це обумовило розробку та впровадження експериментальної методики, і перевірку її результативності в умовах формувального експерименту.

2.2. Методика формування економічної компетентності старших дошкільників в умовах інноваційного освітнього середовища ЗДО

Метою формувального експерименту була розробка, теоретичне обґрунтування та апробація ефективності методики формування економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

У відповідності до мети, завданням формувального експерименту були наступні:

- 1) проектування теоретичної моделі формування економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку;
- 2) виокремлення та обґрунтування педагогічних умов організації означеної діяльності;
- 3) упровадження та перевірка ефективності експериментальної методики в умовах формувального експерименту.

У формувальному експерименті взяли участь діти експериментальної групи, які продемонстрували гірші показники на констатувальному етапі. Натомість діти експериментальної групи продовжували працювати за традиційною методикою.

Перед впровадженням експериментальної методики нами було розроблено теоретичну модель, під якою розуміємо сукупність складових, необхідних для формування економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Такими складовими елементами є: мета, принципи, педагогічні умови, етапи формування економічної компетентності, організаційні форми та методи, очікуваний результат (рис. 2.1).

Метою, зазначеною в моделі, є формування економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку в умовах інноваційного середовища ЗДО.

Увесь організований процес економічного виховання дітей повинен бути спрямованим на одержання конкретного результату, що розкривається в моделі як очікуваний. Цей процес будується на загально дидактичних принципах суб'єктності, доцільності, орієнтації на цінності, свідомості, самостійності, активності, системності, цілісності, інтеграції, послідовності, доступності.

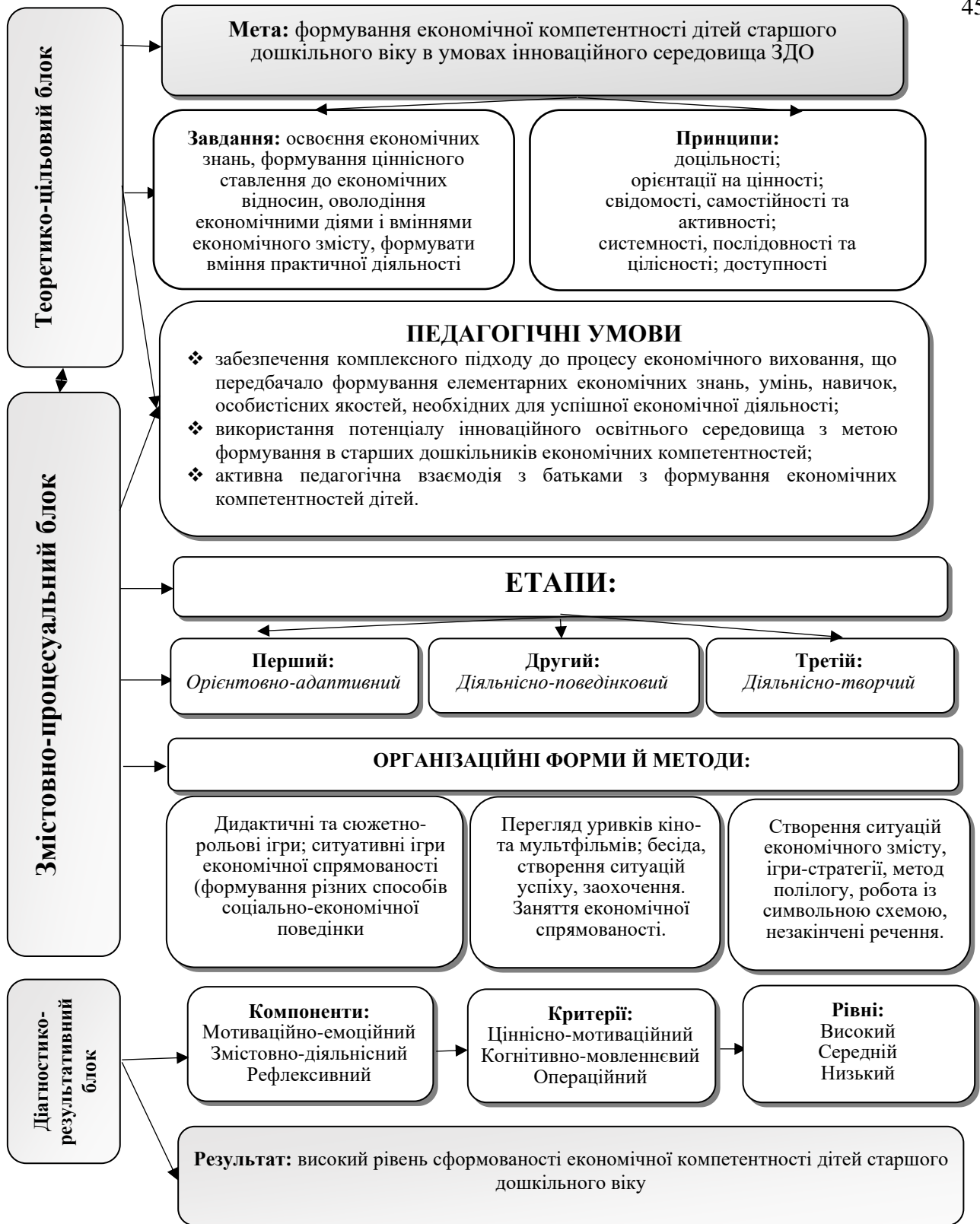

Рис. 2.1. Модель формування економічних компетентностей дітей старшого дошкільного віку

Розгляньмо детальніше принципи організації процесу формування економічних компетентностей дітей старшого дошкільного віку.

Педагогічний *принцип суб'єктності* потребує такої організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти, що була б спрямована на виховання дітей як активних діячів, які перетворюють навколишнє середовище та самих себе. У дослідженні відбувався перехід від становища об'єкта педагогічного впливу до положення суб'єкта навчання й виховання. Отже, стосунки педагога й вихованців носили характер співпраці, у процесі якої діти припиняли бути лише об'єктами впливу, а ставали учасниками спільної діяльності.

У дослідженні *принцип доцільності* пронизує всі сторони педагогічної діяльності. Відомо, що людина може спрямовувати свої зусилля на досягнення конкретної мети й реалізацію завдань. Під цією здібністю розуміємо передбачення людиною мети своєї діяльності, її результатів, заплановане проектування власних дій, зміну їх відповідно до конкретних обставин. Керуючись принципом орієнтації на цінності, ми наповнювали будь-яку діяльність дитини моральним змістом, смислом та значущістю [55, с. 87].

Отже, формування первинного економічного досвіду розглядається нами через призму формування системи загальнолюдських цінностей та особистісних якостей, необхідних для спілкування з людьми й успішної економічної діяльності.

Принцип *свідомості, самостійності та активності* орієнтує на використання таких методів навчання, які відкривають дітям можливість бути реальними суб'єктами процесу пізнання: творчі проекти, ігрова діяльність, спостереження тощо. Також у нашій дослідній роботі цей принцип зумовлював організацію процесу формування економічних компетентностей в контексті особистісно-орієнтованої парадигми дошкільної освіти.

Реалізація *принципу системності, послідовності та цілісності* полягала в раціональному плануванні пізнавального матеріалу й дотриманні логічної послідовності під час його подання. Отже, увесь пізнавальний матеріал становив

собою цілісну систему елементарних економічних знань та уявлень, а також відповідних навичок.

Принцип *доступності* полягав у використанні в освітньому процесі економічних понять, доступних для сприйняття старших дошкільників [55, с. 88].

В основу розробленої моделі покладено такі педагогічні умови:

1) забезпечення комплексного підходу до процесу економічного виховання, що передбачало формування елементарних економічних знань, умінь, навичок, особистісних якостей, необхідних для успішної економічної діяльності;

2) використання потенціалу інноваційного освітнього середовища з метою формування в старших дошкільників економічних компетентностей;

3) активна педагогічна взаємодія з батьками з формування економічних компетентностей дітей.

Реалізація експериментальної методики з формування економічних компетентностей у старших дошкільників відбувалася у період з 01.02. 2021 р. по 30.10. 2021 р.

Аналіз наукових джерел виявив, що сформованість у дитини економічних компетентностей значною мірою залежить від опанування всіма учасниками освітнього процесу знань з цієї проблеми. Водночас, діти й дорослі, залучені до експерименту, засвідчили обмеженість й фрагментарність, а не рідко й повну відсутність відповідних знань.

Результати констатувального етапу експерименту переконали, що досягнення позитивної динаміки в контексті формування у старших дошкільників економічних компетентностей можливе за умови систематичного та послідовного збагачення знань педагогів, батьків та дітей у цій сфері.

Започатковуючи формувальний експеримент, нами було проведено насамперед пропедевтичну роботу з педагогами експериментальної групи закладу дошкільної освіти. Зміст методичної роботи з педагогами спрямовувався на підвищення рівня їх професійної компетентності з проблеми вироблення у

дітей елементарних економічних знань. З цією метою для педагогічних працівників ЗДО було організовано діяльність консультативного центру «Економіка для дітей», в функції якого входило ознайомити їх зі змістом і методикою експериментальної роботи з дітьми й надати методичну допомогу у реалізації її засад. Мета діяльності консультативного центру – розкрити основні шляхи формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань; з'ясувати разом з педагогами сутність і зміст понять «економіка в ЗДО» та «економічна культура»; підготувати педагогів до роботи за нашою експериментальною методикою, в основу якої покладено поетапне формування елементарних економічних знань дітей 6 року життя.

Робота консультативного центру реалізувалася шляхом організації групових форм методичної роботи (дискусійний клуб, інтерактивна ділова гра, семінар, методична консультація). План роботи консультативного центру «Економіка для дітей» містив такі теми: «Знайомимо дошкільників з економікою», «Діти і гроші – вчимо дитину розпоряджатися кишеньковими коштами», «Гроші в подарунок – вчимо правильно витратити» (Додаток Б).

Подальший етап формувального експерименту був спрямований на роботу з дошкільниками. Було розроблено авторську програму «Подорожуємо Економікою». Для реалізації плану програми нами був обраний варіант блочно-тематичного планування. В основу нашої програми було покладено:

1. Основні положення Програми розвитку дітей дошкільного віку «Українське дошкілля» стосовно формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань [56];

2. Методичні засади програм окремих авторів: з урахуванням матеріалів зазначених джерел було визначено програмові завдання, розроблено різні форми та методи роботи (Додаток В).

Розроблена нами експериментальна програма базувалася на таких тематичних напрямках:

1. Економіка для кожного.
2. Заощадливість.

3. Гроші та їх призначення.

На всіх етапах проведення експериментальної роботи нами використовувалося широке коло видів роботи, які забезпечували всі компоненти сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Відповідно до завдань нашого дослідження, реалізація програми повинна була забезпечити два напрями роботи – роботу зі старшими дошкільниками щодо формування в них економічних компетентностей, а також вихователями стосовно підвищення рівня знань з обраної проблеми.

Перший (пошуковий) етап формувально-експериментальної роботи з дітьми передбачав накопичення та систематизацію знань дошкільників про економічну сферу життєдіяльності.

Мета цього етапу полягала у формуванні в дітей інтересу до економічної складової буття людини, збагаченні їхнього словникового запасу, цілеспрямованому формуванні соціально-економічних уявлень старших дошкільників. При цьому враховувалися дослідження А. Сазонової, А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій, які вказували, що свою економічну досвідченість дитина проявляє через мовлення. Якщо дитина використовує неточні поняття, це означає, що в неї ще не сформоване правильне уявлення про предмет, саме тому необхідно врахувати специфіку опанування словника економічного змісту старшим дошкільником [12; 62].

Засобами реалізації завдань були заняття, дидактичні ігри і завдання, пов'язані з різноманітними видами діяльності старших дошкільників: із комунікативно-мовленнєвою (робота над загадками, прислів'ями, приказками, оповіданнями, бесіда за сюжетними малюнками, доповнення відповіді, створення власних оповідань, складання запитань тощо), пізнавальною (досліди, спостереження), трудовою (виконання елементарних обов'язків із самообслуговування), предметно-практичною (ознайомлення з предметами праці та способами їх застосування), художньою (зображувальна, художньо-мовленнєва, музична, театралізовано-ігрова діяльність) [62].

У результаті проведеної експериментальної роботи на констатувальному етапі, встановлено, що діти знають деякі економічні поняття, проте вони часто в них плутаються, не можуть встановити між ними зв'язок. Тому частина вправ та ігор була спрямована на вироблення вміння диференціювати елементарні економічні поняття, проте акцент на цьому етапі ставився на тому, щоб діти могли осмислено вживати економічні терміни як в межах закладу дошкільної освіти, так і в повсякденному житті.

На першому етапі з метою накопичення та систематизації знань старших дошкільників з економіки нами використовувалися наступні форми та методи роботи:

- 1) дидактичні ігри «Чарівний гаманець» (Додаток Д), «Дешево-дорого» та сюжетно-рольові ігри «Економний господар», «Супермаркет»;
- 2) робота з літературою: переказування оповідання Г. Скребицького «Білка запасається на зиму»;
- 3) робота із символічною схемою «Хатні обов'язки», «Покупки» [70].

Так, метою дидактичної гри «Чарівний гаманець» було підвести дітей до розуміння, що можна купити за гроші, а що – ні; вчити дітей висловлювати свою думку, розвивати мислення, мовлення, увагу.

У процесі формувального експерименту діти охоче долучалися до цієї гри, оскільки її супроводжувала яскрава наочність – фішки з зображенням гаманця з грошима (діти мали покласти цю фішку на картинку, яка символізує товар чи послугу, яку можна отримати за гроші) та фішки з закресленим порожнім гаманцем, які дитина мала прикласти до картинок з зображенням, яке не можливо купити за гроші.

Діти мали змогу переконатися, що за гроші можна придбати багато речей (побутову техніку, посуд, їжу, іграшки та ін.). Однак за гроші неможливо купити почуття (мамину любов, дружбу та ін.), знання, явища природи (сонце, дощ, сніг та ін.).

Великою подією було проведення кулінарного конкурсу дівчаток та їхніх матерів «Ось яка я господарка». Метою було привернення уваги батьків і

педагогів до формування у дітей не лише позитивного ставлення до ведення господарства, виконання домашніх обов'язків, але й навчання їх основ економного господарювання. Залучення мам до таких форм роботи, коли вони на очах у дітей демонстрували своє вміння готувати недорого і смачно, економити – було корисно всім, а особливо дітям, так як це створювало гарний емоційний настрій, дарувало радість від взаємного спілкування, підвищувало активність мам, формувало у них бажання спільної роботи, творчої взаємодії з дітьми.

Нами також використовувався метод полілогу як проблемна бесіда, зміст якої полягав у вільному пошуку істини в процесі обговорення. Полілог як метод роботи з дітьми цінний для нашого дослідження тим, що сприяє формуванню у вихованців прагнення відстоювати свою точку зору, звичку самостійно приймати рішення. Означений метод дав змогу дитині скористатися своїми знаннями та знайти відповіді на поставлені нами запитання з економічної сфери життєдіяльності, які були достатньо складними й добиралися нами з урахуванням саме означеного методу.

На другому (діяльнісно-практичному) етапі формувального експерименту передбачалося забезпечення усвідомлення дітьми кола понять та елементарних уявлень з економічної сфери життя та стимулювання дошкільників до особистісного визначення з проблеми економії родинних коштів [71]. Мета даного етапу полягала у формуванні різних способів поведінки старших дошкільників в конкретній економічній ситуації, а також в різних життєвих ситуаціях та у ситуаціях економічного вибору. У результаті отримання термінологічної підтримки, дитина була здатна виконувати різні соціально-економічні ролі в процесі життєдіяльності. На цьому етапі реалізації нашої експериментальної програми, поряд із традиційними методами виховного процесу (бесіда, створення ситуацій економічного змісту, заохочення) ми скористалися порадами сучасних науковців А. Сазонової, Г. Шатової, Е. Курак, які пропонують застосовувати такі цікаві методи як аналіз відеоматеріалів, уявне входження в ситуацію та включення інтелектуальних завдань економічної

спрямованості тощо. Організація роботи здійснювалася через проведення наступних заходів:

1. Перегляд уривків кіно- та мультфільмів про економію, ощадливість, багатство, та бідність, де герої купують різноманітні товари, заощаджують гроші тощо.

Це такі фільми як: «Канікули в Простоквашино»; «Пригоди папуги Кеші»; «Один удома»; «Квітка - семицвітка»; «Чарівний магазин»; «Горщик каші»; «Муха-Цокотуха»; «Федорине горе»; «Уроки тітоньки Сови».

Як свідчить перебіг експерименту, дітям дуже сподобалася серія мультфільмів «Уроки тітоньки Сови» на теми:

- а) «Бюджет сім'ї. Прибутки та витрати»;
- б) «Світ грошей»;
- в) «Сімейний бюджет»;
- г) «Робота і зарплата»
- д) «Кишенькові гроші».

2. Ситуативні ігри економічної спрямованості (формування різних способів соціально-економічної поведінки): «Ми – споживачі», «Економлю електрику», «Я – бережливий» [65]. У процесі ситуативної гри діти пробували виконати різні ролі, аналізували власну діяльність і діяльність усіх її учасників. Діти грали за складеним ними й ретельно проаналізованим сюжетом.

Наприклад, ми пропонували дітям уявити, що вони — споживачі й мають купити товар чи отримати послугу. Діти ділилися на групи, кожна з яких розігрувала конкретну ситуацію:

- «Ми купуємо овочі в магазині».
- «Купуємо взуття в супермаркеті».
- «Ми з мамою стрижемося у перукарні».
- «Наша сім'я прийшла до кафе».
- «Мама привела дитину до дитячого садка».

3. Систематичні проведення занять економічної спрямованості.

Третій (діяльнісно-творчий) етап формувальної частини дослідження ґрунтувався на формуванні активної поведінки дітей у різних соціально-економічних ситуаціях.

Ознайомлення дітей з різними соціально-економічними ситуаціями та формування способів поведінки не гарантувало, що дитина зможе адекватно поводитися в життєвих ситуаціях вибору.

Отже, виникла необхідність у зануренні дітей у конкретні ситуації, що можуть змінюватися, вимагаючи від них мислення та швидкої реакції на зміну обставин й умов. Саме тому зміст робіт упродовж третього етапу включав:

1. Систематичне проведення занять економічної спрямованості з метою подальшого збагачення словникового запасу дітей та ознайомлення з різними формами соціально-економічної поведінки.

Наведемо фрагмент такого заняття з використанням методу «кейс-стаді».

Вихователь. Уявімо, що в нашому дитячому садку трапилась аварія. Що буде, коли...

- Закінчиться вода? (*Відповіді дітей*: Не зможемо випити води, чаю, помитися, кухар не приготує їжі, не можна буде помити підлогу, випрати білизну, полити квіти).
- Не стане електрики?
- Відключать газ?
- Що робити в таких випадках? (*Міркування дітей*).

Далі з дітьми проводилася гра з поєднанням інтерактивних прийомів «Мікрофон» та «Незакінчені речення». Вихователь починав речення та передавав дітям мікрофон, а діти по черзі закінчували речення.

Вихователь:

- Вода нам потрібна для того, щоб...
- За допомогою газу ми...
- Світло нам допомагає...

Наприкінці заняття діти переконалися про важливість житлово-комунальних послуг, оскільки вони забезпечують наш комфорт.

Як засвідчив перебіг формувального експерименту, досить цікавим для дітей виявилось обговорення казки про Байдужка (Додаток Е).

Після прослуховування казкового сюжету вихователь провів з дітьми старшого дошкільного віку бесіду за такими запитаннями:

– Чому Байдужко не зміг прочитати лист? (*Бо «світлячок згас» і стало темно*).

– Чому «плакала» поштова скринька? (*Бо вона була переповнена листами, які Байдужко не забирав*).

– А що ж було там написано? (*Просимо сплатити борг за комунальні послуги*).

– Чи знав Байдужко про те, що було написано в цих листах? (*Так*).

– А чому він на них не зважав? (*Бо йому було байдуже*).

– Як покарали Байдужка? (*Зникло світло, пропав газ, тепло, тепла й холодна водичка*).

– А чому ж вони пропали? (*Тому що Байдужко не сплачував борг*).

У підсумку бесіди діти переконалися про важливість своєчасної оплати сплати житлово-комунальних послуг.

Одним з важливих завдань формування у дітей старшого дошкільного віку економічних компетентностей є засвоєння основних понять економічної термінології. З цією метою для дітей було проведено заняття «Товари та послуги». Наведемо фрагмент такого заняття.

Роз'яснення дітям понять «Товари» та «Послуги»

Слухання й обговорення вірша К. Перелісної «В автобусі» (Додаток Є).

Бесіда за сюжетом вірша:

1. Чому автор називає метелика «нечемним»? (*Бо він не заплатив за проїзд*)
2. Чи повинен був метелик заплатити за проїзд? Чому?
3. Чи їздили Ви в автобусі разом з батьками?

4. Як здійснюється оплата за проїзд?

5. Що ще потрібно сказати для водія, коли Ви заходите в автобус і при виході з нього?

Вихователь нагадує дітям, у чому полягає відмінність між товарами і послугами.

Вихователь. Товари – це речі, які ми купуємо в магазині, на ринку, в супермаркеті, замовляємо в інтернеті. Їх можна торкатися, покуштувати, одягнути на себе, поставити в кімнаті, на кухні. (Діти наводять приклади різних товарів).

Послуги – це робота, яку надають нам люди різних професій для задоволення наших потреб. Наприклад, потребу в їжі задовольняють офіціанти, обслуговуючи нас в кафе, потребу в переміщенні – водії автобусів, таксі, пілоти літаків, капітани кораблів та ін., комунальні послуги надають працівники водоканалу, газової служби, ОСББ та ін. (Діти пригадують разом з вихователем, які послуги отримують вони особисто та їхні сім'ї).

Педагог уточнює, як оплачуються певні послуги (комунальні – на пошті, в банку, через інтернет; за переїзд оплачують в касі автовокзалу, аеропорту, залізничного вокзалу або розраховуються з водієм та ін.). Підводить дітей до висновку: метелик не заплатив гроші кондуктору або водієві за послугу – проїзд в автобусі.

Для закріплення проводиться дидактична гра «Товар чи послуга»? Коли діти чують назву, що означає товар – плескають в долоні, якщо послугу – тупають ногами.

2. Проведення ситуативних та сюжетно-рольових ігор економічної спрямованості з метою формування в дітей особистісних якостей, необхідних для успішних соціально-економічних взаємин.

Наведемо приклад гри-інсценівки «Що сталося б, якби...»

Вихователь. Уявімо, що сьогодні деякі працівники дитячого садка не змогли прийти на роботу. Що станеться, якщо...

– Не працюватиме кухар?

– *Діти.* Нікому буде готувати їжу і всі залишаться голодними.

– Не працюватиме праля?

– *Діти.* Усі залишаться без рушників – нічим буде витирати руки, не буде чистої білизни – ні на чому буде спати

– Не працюватиме двірник?

Діти. Не зможемо гратися на території, бо не прибрано сніг або листя, сміття.

– Не вийде на роботу помічник вихователя?

Діти. Нікому буде принести нам їжу і накрити на стіл, допомогти нам зібратися на прогулянку, у групі буде брудно.

– Не вийде на роботу вихователь?

Діти. Ми не зможемо гуляти на вулиці, не буде проведено цікавих занять, нікому буде нас помирити, якщо ми посваримось та ін.

Після гри-інсценівки діти зробили висновок, наскільки важливими є працівники садочка, тому потрібно поважати їхню працю.

Важливим завданням формування економічних компетентностей дітей старшого дошкільного віку є виховання шанобливого ставлення до праці, поваги до представників різних професій. З метою реалізації цього завдання ми упроваджували такий інтерактивний метод, як кейс-стаді, який полягав у формуванні вмінь у дітей давати аналіз вчинкам героїв у різних педагогічних ситуаціях. Наведемо приклад такої ситуації.

Розв'язання ситуації «*Хто важливіший?*»

Двоє хлоп'ят сперечалися, яка професія корисніша. У Вітька тато працює на заводі, де виготовляють автомобілі. Хлопчик дуже поважає свого батька, пишається тим, що в кожному автомобілі закладено частку татової праці.

У Миколки тато – лікар: лікує дітей та дорослих, допомагає їм одужати. Хлопчик упевнений, що кращої професії, ніж лікар, немає і теж мріє лікувати людей.

Якось хлоп'ята почали розмову, чия справа важливіша. Вітько питає у Миколки: «Скажи, а що конкретно виробляє твій тато? От мій, наприклад,

працює в цеху, де виготовляють мотори». «Як що? – замислився Миколка. А й справді, батько допомагає людям одужати, але конкретних речей, тобто товарів, він не виробляє. Але ж хіба від цього його робота менш важлива?».

1. Ким працює тато Миколки?
2. Чим корисна його професія?
3. Яка професія в тата Вітька? Чим вона корисна?
4. Хто з батьків виготовляє товар, а хто надає послуги?
5. Чия професія важливіша – того, хто випускає товар чи того, хто надає послугу?

У процесі відповідей дітей ми мали змогу констатувати різноманітні думки дітей щодо важливості професій. Деякі з них сумнівалися назвати важливішу професію, інші з упевненістю вказували на професію конструктора автомобілів, інші – на професію лікаря. У цьому зв'язку ми підводили дітей до висновку про важливість всіх професій за допомогою додаткових проблемних запитань:

- Уявіть собі, що одного дня зникне увесь транспорт. Що станеться?
- Уявіть собі, що одного дня всі лікарі виїхали за кордон. Що трапиться?

За допомогою таких проблемних запитань діти самостійно переконалися, що не можна розділяти професії на «менш» корисні та «більш» значимі.

Формування у дітей поваги до людей праці ми закріплювали, розглядаючи наступні ситуації.

Вихователька старшої групи запропонувала дітям дізнатися, де і ким працюють їхні мами. Під час бесіди одні вихованці охоче розповідали по своїх мам, інші говорили про них мало і коротко. Валя заявила: «Моя мама нічого не робить, цілий день шиє». «Моя лише варить і прибирає», – сказала Оксанка.

Миколка на запитання вихователя, де працює його мама, не відповів, а почервонів і похнюпився: «Не скажу, ким вона працює!» Вихователька знала, що його мама працює у пральні дитячого садка. Залишившись наодинці з хлопчиком, вона запитала: «Миколко, чому ти не сказав про мамину роботу?» На що хлопчик відповів: «Її робота погана – лише пере, а більше нічого. Всі

вдома перуть, це не робота».

В процесі аналізу педагогічної ситуації діти розповідали, які хатні справи виконує мама, які – тато, пересвідчилися у необхідності допомоги батькам вести домашнє господарство, прийшовши до висновку, що будь-яка робота, яку виконує людина – є корисною та почесною в суспільстві.

3. Організація (спільно з батьками) «Виставки грошей» (грошові одиниці України та інших країн);

4. Проведення дискусійного клубу «Як живуть інші народи» (особливості економічного господарювання в різних країнах).

Цей етап відзначався творчим характером пізнавальної діяльності: діти співвідносили різні економічні поняття між собою, обирали найбільш доцільні та конкретні стосовно окремої ситуації, вчилися відстоювати власну точку зору і презентувати її, користуючись лексикою економічного змісту. Означена робота проводилась під час тематичних занять та рольових ігор економічної спрямованості. Було проведено ігри-презентації (презентація власного, групового чи колективного проєкту з виконанням різних соціально-економічних ролей та з розкриттям економічних відносин і процесів): «Супермаркет», «Ринок», «Банк», «Страхове агентство», «Рекламне агентство» тощо, театралізації з економічної тематики (виконання різних соціально-економічних ролей у змінних умовах): «Модельне агентство», «Салон краси» тощо, ігри-змагання (визначення найкращого виконавця соціально-економічних ролей): «Кафе», «Ветеринарна клініка» тощо, ігри-стратегії за тематикою: «Відвідування крамниці», «Мандрівка на потязі», «Купівля квитка для проїзду трамваєм», «Відвідування кафе» та ін.

У розробці програми формування у старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності «Подорожуємо Економікою» нами передбачалася також необхідність забезпечення організаційно-педагогічних умов, визначених нами на теоретичному рівні дослідження.

На нашу думку, реалізація першої умови (стосовно дотримання вихователями вимог програм щодо економічного виховання дітей старшого

дошкільного віку), відбувається за рахунок здійснення цілеспрямованої, виваженої та різноманітної просвітницької роботи для педагогів з обраної проблеми.

У розробці та реалізації системи роботи нами було також ураховано те, що великий потенціал щодо формування у дітей елементарних економічних знань має інноваційне освітнє середовище, яке є постійним джерелом поповнення особистого досвіду, знань і тим об'єктивним чинником, що визначає спрямованість життєвих потреб, інтересів, цінностей. Дитина, взаємодіючи з цим середовищем соціалізується, що супроводжується нагромадженням її соціально-економічного досвіду, життєвих орієнтирів, цінностей, стереотипів поведінки, у тому числі – в галузі елементарної економіки.

Слід зазначити також, що ефективність формування економічних компетентностей залежить від реалізації конструктивної взаємодії між сім'єю й закладом дошкільної освіти у навчально-виховному процесі. Робота з батьками й педагогами спрямовувалася на формування знань і навичок дітей з економічної сфери життєдіяльності. Вона проводилася через організацію діяльності вищезазначеного консультативного центру, що комплексно здійснював просвітницьку роботу серед педагогів і батьків у таких формах: консультація для батьків «Практичні поради для батьків, які бажають виховати соціально адаптованих дітей у сучасних економічних умовах», інтерактивна ділова гра «Формування первинного економічного досвіду дошкільників».

Отже, з метою надання корекційної спрямованості процесу формування у старших дошкільників економічних компетентностей нами було розроблено й апробовано у практиці закладу дошкільної освіти експериментальну методику, висновок про ефективність якої потребувала контрольної діагностики.

2.3. Аналіз результатів дослідження

Метою контрольного експерименту була перевірка ефективності методики формування економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку

Завдання дослідження:

1) здійснити повторну діагностику рівнів сформованості економічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку.

2) проаналізувати динаміку змін рівнів сформованості економічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної групи;

3) підтвердити або простувати сформульовану на початку дослідження гіпотезу.

Методи контрольної діагностики аналогічні констатувальному етапу дослідження.

Аналіз результатів зрізу контрольного етапу засвідчив, що після проведеної спеціальної педагогічної роботи діти, які представляли експериментальну групу, почали виявляти ініціативність в опануванні та усвідомленні нових знань економічної спрямованості, інтерес до економічної сфери життєдіяльності, уміння формулювати запитання й аргументувати відповіді економічного змісту, демонструвати вольові прояви під час виконання тривалої чи небажаної роботи.

Під час спільної діяльності діти взаємодіяли та домовлялись один з одним, що забезпечувало позитивне емоційне тло спілкування. Збагатилося мовлення дітей, вони частіше почали використовувати економічні поняття в активному мовленні, у процесі діалогів у грі.

За результатами зрізу контрольного етапу в експериментальній групі відбувся значний позитивний перерозподіл дітей щодо рівнів сформованості економічної компетентності – констатовано тенденцію зростання високого і середнього рівнів як в експериментальній, так і контрольній групах.

Динаміку рівнів сформованості економічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп на констатувальному і контрольному етапі експерименту за ціннісно-мотиваційним критерієм представлено у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Динаміка рівнів сформованості економічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп на констатувальному і контрольному етапі експерименту за ціннісно-мотиваційним критерієм (у %)

Рівні	Групи			
	Контрольна		Експериментальна	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Високий	20,0	24,0	16,0	32,0
Середній	52,0	56,0	52,0	60,0
Низький	28,0	20,0	32,0	8,0

Як засвідчують дані таблиці 2.5, показник високого рівня сформованості економічної компетентності на початку дослідження становив 20% у контрольній групі та 16 % – в експериментальній. Після впровадження системи експериментальної роботи показник високого рівня в експериментальній групі зріс на 16%, середнього – на 8 %, показники низького рівня – знизились на 24 %.

В експериментальній групі збільшилась кількість дітей, які з інтересом ставилися до економічної сфери життя, із захопленням брали активну участь у різноманітних імпровізованих соціально-економічних ситуаціях.

Серед дітей контрольної групи теж спостерігалася позитивна динаміка сформованості економічної компетентності за ціннісно-мотиваційним критерієм: високий і середній рівень зріс на 4 %, низький – знизився на 8%. Отже, маємо змогу переконатися, що в експериментальній групі динаміка показників високого і середнього рівня є вищою порівняно з контрольною.

Показники сформованості економічної компетентності за когнітивно-мовленнєвим критерієм, порівняно з даними констатувального експерименту, також зазнали відчутних змін в експериментальній групі, що знайшло прояв у

вживанні дітьми слів економічного змісту під час спілкування з однолітками, відстоюванні власної думки з урахуванням поглядів інших дітей.

Динаміку рівнів сформованості економічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп на констатувальному і контрольному етапі експерименту за когнітивно-мовленнєвим критерієм представлено у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Динаміка рівнів сформованості економічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп на констатувальному і контрольному етапі експерименту за когнітивно-мовленнєвим критерієм (у %)

Рівні	Групи			
	Контрольна		Експериментальна	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Високий	24,0	28,0	24,0	40,0
Середній	52,0	56,0	48,0	60,0
Низький	24,0	16,0	28,0	0,0

Як засвідчують дані з таблиці 2.6, після упровадження системи експериментальної роботи в експериментальній групі спостерігалось суттєве зростання кількості дітей старшого дошкільного віку з високим рівнем сформованості економічної компетентності за когнітивно-мовленнєвим критерієм (на 16 %), показник середнього рівня теж зріс на 12 % порівняно з констатувальним етапом. Позитивним є факт невиявлення дітей експериментальній групі з низьким рівнем сформованості економічної компетентності після формульованого експерименту.

В контрольній групі теж відбулися позитивні зміни, хоча вони не такі значні порівняно з експериментальною групою. Показники високого та

середнього рівнів в контрольній групі зросли на 4 %, показники низького рівня знизились на 8 %.

Після впровадження формувального експерименту ми спостерігали позитивну динаміку щодо змін сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи за операційним критерієм. Після упровадження експериментальної методики діти набули здатності швидше реагувати в нестандартній ситуації, приймати адекватне рішення та майже завжди доводити розпочату справу до кінця; під час ігор вже більше дітей, порівняно з констатувальним етапом, поступалися власними бажаннями та інтересами заради виконання даної обіцянки чи задля досягнення спільної мети.

Динаміку рівнів сформованості економічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп на констатувальному і контрольному етапі експерименту за операційним критерієм представлено у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Динаміка рівнів сформованості економічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп на констатувальному і контрольному етапі експерименту за операційним критерієм (у %)

Рівні	Групи			
	Контрольна		Експериментальна	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Високий	20,0	28,0	20,0	44,0
Середній	48,0	52,0	52,0	56,0
Низький	32,0	20,0	28,0	0,0

Аналіз експериментальних даних, відображених у таблиці 2.7, засвідчив, що на 24 % відбулося зростання показників високого рівня, на 4 % – середнього у представників експериментальної групи. Про ефективність дослідно-

експериментальної роботи свідчить відсутність низького рівня сформованості економічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи за операційним критерієм.

У контрольній групі теж відбулися позитивні зміни, хоча вони не настільки відчутні порівняно з експериментальною групою: показники високого рівня зросли на 8 %, середнього – на 4 %, низький рівень знизився до 20 % (порівняно з 32 % на початку експерименту).

Узагальнені результати динаміки сформованості комунікативної компетентності за трьома критеріями подано у таблиці 2.8.

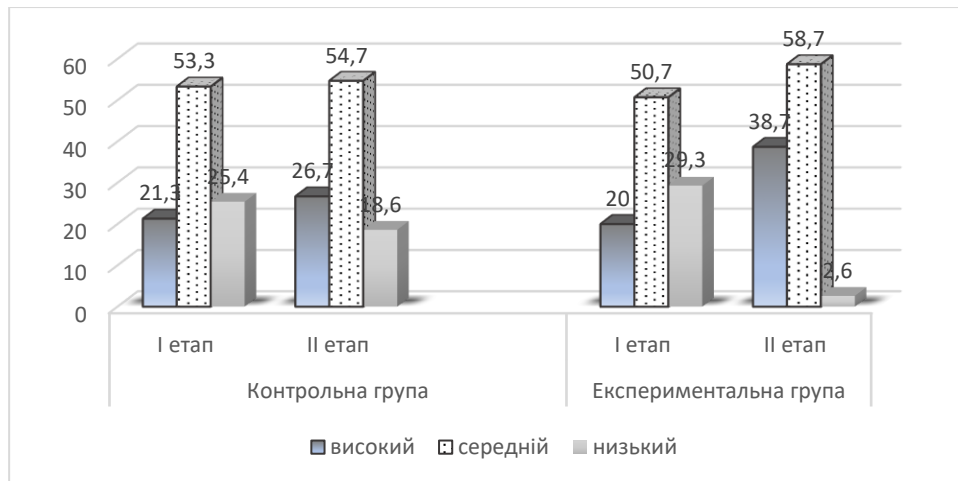
Таблиця 2.8

Динаміка рівнів сформованості економічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп на констатувальному і контрольному етапі експерименту (у %)

Рівні	Групи			
	Контрольна		Експериментальна	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Високий	21,3	26,7	20,0	38,7
Середній	53,3	54,7	50,7	58,7
Низький	25,4	18,6	29,3	2,6

Результати, представлені у таблиці 2.8, засвідчують ефективність дослідно-експериментальної роботи. Порівняльний аналіз даних початкового та підсумкового зрізів наочно доводять результативність запропонованої й експериментально перевіреної нами методики формування економічної компетентності в експериментальній групі. Динаміку змін рівнів сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп до та після упровадження експериментальної методики нами проілюстровано на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Динаміка рівнів сформованості економічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп після формувального експерименту (у %)

Аналіз показників сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку основі цілісних компонентів, які синтезовано за трьома критеріями: ціннісно-мотиваційним, когнітивно-мовленнєвим та операційним, дав змогу констатувати суттєве зростання кількості дітей, відзначених високим рівнем сформованості економічної компетентності в експериментальній групі (показник зріс на 18,7 %). Відповідно, кількість дітей старшого дошкільного віку, охарактеризованих середнім рівнем сформованості економічної компетентності, зростає на 8 %. Показники низького рівня сформованості економічної компетентності знизились в експериментальній групі на 26,7 %. Натомість у контрольній групі не виявлено подібних змін. Зокрема, показники високого рівня зазнали позитивної динаміки на 5,4 %, середнього – на 1,4 %, значення низького рівня знизились на 6,8 %.

Отримані дані дали підстави стверджувати, що діти експериментальної групи випереджають однолітків контрольної групи за всіма напрямками аналізу.

Істотна різниця в кількісних показниках сформованості економічної компетентності на користь експериментальної групи та збільшення різниці між середніми показниками експериментальної та контрольної груп доводить ефективність педагогічних умов, що системно впроваджувались у освітній процес експериментальної групи. Відтак, висунута нами гіпотеза про позитивний

вплив означених педагогічних умов на рівень сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку підтвердилась.

Висновки до розділу 2

У другому розділі здійснено педагогічний аналіз економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку, розроблено модель формування економічної компетентності, на основі якої обґрунтовано та впроваджено експериментальну методику, проаналізовано результати дослідження.

У процесі дослідження виокремлено структурні компоненти економічної компетентності дошкільників: мотиваційно-емоційний, змістовно-діяльнісний та рефлексивний.

Для оцінки вихідного рівня сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку було визначено три критерії.

Перший, ціннісно-мотиваційний критерій, охарактеризовано за такими показниками, як: наявність інтересу до економічної сфери життя, домінування соціально-ціннісних мотивів у процесі власної життєдіяльності та взаємодії з іншими людьми. Другий, когнітивно-мовленнєвий критерій, включав такі показники: наявність елементарних уявлень з економічної сфери життя, адекватне розуміння основних елементарних економічних понять відповідно до віку дитини, наявність мінімальної економічної лексики в активному та пасивному мовленні дітей. Третій, операційний критерій, включав показники: адекватність поведінки в життєвій ситуації, пов'язаній з економічними стосунками, готовність до варіативних дій у життєвих ситуаціях вибору.

У відповідності до критеріїв та їх показників було виокремлено три рівні сформованості економічної компетентності дітей дошкільного віку: високий, середній, низький.

Аналіз діагностики дав змогу встановити, що діти групи I виявили нижчий рівень сформованості економічної компетентності порівняно з дошкільниками групи II. Так, високий рівень у дошкільників групи II переважає на 6,6 %,

середній рівень – на 5,4 %. Натомість низький рівень у дошкільників групи I на 1,2 % переважає порівняно з дітьми дошкільного віку групи II. Оскільки діти групи I виявили нижчі показники порівняно з дошкільниками групи II, це дало підстави першу групу визначити як експериментальну, а другу – контрольну.

Проведений нами констатувальний експеримент дав змогу встановити недостатню сформованість економічної компетентності у дошкільників. Це обумовило розробку та впровадження експериментальної методики, і перевірку її результативності в умовах формувального експерименту.

Перед впровадженням експериментальної методики нами було розроблено теоретичну модель, під якою розуміємо сукупність складових, необхідних для формування економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Такими складовими елементами є: мета, принципи, педагогічні умови, етапи формування економічної компетентності, організаційні форми та методи, очікуваний результат.

У процесі дослідження виокремлено наступні педагогічні умови: забезпечення комплексного підходу до процесу економічного виховання, що передбачало формування елементарних економічних знань, умінь, навичок, особистісних якостей, необхідних для успішної економічної діяльності; використання потенціалу інноваційного освітнього середовища з метою формування в старших дошкільників економічних компетентностей; активна педагогічна взаємодія з батьками з формування економічних компетентностей дітей.

На всіх етапах проведення експериментальної роботи нами використовувалося широке коло видів роботи, які забезпечували всі компоненти сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Відповідно до завдань нашого дослідження, реалізація програми повинна була забезпечити два напрями роботи – роботу зі старшими дошкільниками щодо формування в них економічних компетентностей, а також вихователями стосовно підвищення рівня знань з обраної проблеми.

Перший (пошуковий) етап формувально-експериментальної роботи з дітьми передбачав накопичення та систематизацію знань дошкільників про економічну сферу життєдіяльності. З метою накопичення та систематизації знань старших дошкільників з економіки нами використовувалися наступні форми та методи роботи: дидактичні ігри «Чарівний гаманець», «Дешево-дорого» та сюжетно-рольові ігри «Економний господар», «Супермаркет»; робота з літературою: переказування оповідання Г. Скребицького «Білка запасається на зиму»; робота із символічною схемою «Хатні обов'язки», «Покупки».

На другому (діяльнісно-практичному) етапі формувального експерименту передбачалося забезпечення усвідомлення дітьми кола понять та елементарних уявлень з економічної сфери життя та стимулювання дошкільників до особистісного визначення з проблеми економії родинних коштів. Мета даного етапу полягала у формуванні різних способів поведінки старших дошкільників в конкретній економічній ситуації, а також в різних життєвих ситуаціях та у ситуаціях економічного вибору.

Третій етап відзначався творчим характером пізнавальної діяльності: діти співвідносили різні економічні поняття між собою, обирали найбільш доцільні та конкретні стосовно окремої ситуації, вчилися відстоювати власну точку зору і презентувати її, користуючись лексикою економічного змісту. Означена робота проводилась під час тематичних занять та рольових ігор економічної спрямованості. Було проведено ігри-презентації (презентація власного, групового чи колективного проєкту з виконанням різних соціально-економічних ролей та з розкриттям економічних відносин і процесів): «Супермаркет», «Ринок», «Банк», «Страхове агентство», «Рекламне агентство» тощо, театралізації з економічної тематики (виконання різних соціально-економічних ролей у змінних умовах): «Модельне агентство», «Салон краси» тощо, ігри-змагання (визначення найкращого виконавця соціально-економічних ролей): «Кафе», «Ветеринарна клініка» тощо, ігри-стратегії за тематикою: «Відвідування крамниці», «Мандрівка на потязі», «Купівля квитка для проїзду трамваєм», «Відвідування кафе» та ін.

Аналіз показників сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку основі цілісних компонентів, які синтезовано за трьома критеріями: ціннісно-мотиваційним, когнітивно-мовленнєвим та операційним, дав змогу констатувати суттєве зростання кількості дітей, відзначених високим рівнем сформованості економічної компетентності в експериментальній групі (показник зріс на 18,7 %). Відповідно, кількість дітей старшого дошкільного віку, охарактеризованих середнім рівнем сформованості економічної компетентності, зросла на 8 %. Показники низького рівня сформованості економічної компетентності знизились в експериментальній групі на 26,7 %. Натомість у контрольній групі не виявлено подібних змін. Зокрема, показники високого рівня зазнали позитивної динаміки на 5,4 %, середнього – на 1,4 %, значення низького рівня знизились на 6,8 %.

Отримані дані дали підстави стверджувати, що діти експериментальної групи випереджають однолітків контрольної групи за всіма напрямками аналізу.

Істотна різниця в кількісних показниках сформованості економічної компетентності на користь експериментальної групи та збільшення різниці між середніми показниками експериментальної та контрольної груп доводить ефективність педагогічних умов, що системно впроваджувались у освітній процес експериментальної групи. Відтак, висунута нами гіпотеза про позитивний вплив означених педагогічних умов на рівень сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку підтвердилась.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає підстави зробити такі висновки.

1. Реалізація основних положень Базового компоненту дошкільної освіти в Україні обумовлює необхідність організовано залучати дітей уже дошкільного віку до засвоєння елементарних економічних понять розробки програми економічного виховання дошкільників, де будуть чітко розкриті поняття економічного виховання і економічної компетенції дитини.

Основним складовим елементом економічної освіти та економічного виховання є формування в дошкільному віці поважного відношення до праці оточуючих людей та її результатів. Дитина з перших своїх кроків повинна усвідомлювати, що всі оточуючі її – матеріальні та духовні цінності, створені працею багатьох людей, які витрачали великі зусилля на благо всього суспільства.

У дослідженні обґрунтовано, що економічна компетентність дошкільника – це обізнаність дитини з елементарними економічними поняттями, наявність у неї певних економічних знань ціннісного, вартісного, раціонального, споживчого змісту; сформованість елементарних умінь і навичок економічної діяльності.

Метою економічного виховання є формування економічних компетентностей дитини дошкільного віку, які полягають у збагаченні економічних знань, формуванні позитивного ставлення до трудової діяльності.

2. Реалізація ключових положень Базового компонента дошкільної освіти вимагає інноваційних підходів до здійснення освітнього процесу в закладі дошкільної освіти, у зв'язку з чим важливого значення набуває формування економічної компетентності дітей дошкільного віку в умовах інноваційного освітнього середовища. Ефективність діяльності освітнього закладу значною мірою визначається інноваційним освітнім середовищем, яке має свою структуру та зміст. Поняття «освітнє середовище» є досить багатозначним. Загальноприйнятим є розуміння освітнього середовища як сукупності об'єктивних умов, факторів, компонентів, що сприяють успішному

функціонуванню освіти.

Інноваційне освітнє середовище – це організований простір життєдіяльності, який має власну інноваційну структуру та складається з комплексу взаємопов'язаних умов, які забезпечують продуктивну діяльність та реалізують інноваційний потенціал навчального закладу, розвивають творчий потенціал та сприяють розвитку інноваційного ресурсу особистості.

Сутнісними характеристиками інноваційного освітнього середовища закладу дошкільної освіти є наступні: розуміння дитини як центру освітнього процесу, суб'єкта пізнання, що повністю відповідає світовій тенденції гуманізації освіти; домінування здоров'язберігаючих технологій навчання та виховання; обліку суб'єктного досвіду, набутого дитиною в процесі навчання та виховання в конкретних умовах сім'ї, соціокультурного оточення, у процесі сприйняття та розуміння вихованцем світу людей та речей; побудова освітнього процесу та змісту освіти відповідно до особистісного досвіду дітей, рівня інтелекту, пізнавальних здібностей, якісних характеристик; забезпечення підтримки всім вихованцям, створення необхідного емоційного фону доброзичливості, взаєморозуміння, співпраці; забезпечення та стимулювання вільного вибору та зміни видів діяльності дітей дошкільного віку; створення актуальних, доступних для розвитку вихованців проблемних ситуацій; інформативність, експресивність, пізнавальна та емоційна новизна, гнучкість, облік статевих та вікових відмінностей, відкритість, можливість поєднання традиційного та неординарного.

3. У процесі дослідження виокремлено структурні компоненти економічної компетентності дошкільників: мотиваційно-емоційний, змістовно-діяльнісний та рефлексивний.

Для оцінки вихідного рівня сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку було визначено три критерії.

Перший, ціннісно-мотиваційний критерій, охарактеризовано за такими показниками, як: наявність інтересу до економічної сфери життя, домінування соціально-ціннісних мотивів у процесі власної життєдіяльності та взаємодії з

іншими людьми. Другий, когнітивно-мовленнєвий критерій, включав такі показники: наявність елементарних уявлень з економічної сфери життя, адекватне розуміння основних елементарних економічних понять відповідно до віку дитини, наявність мінімальної економічної лексики в активному та пасивному мовленні дітей. Третій, операційний критерій, включав показники: адекватність поведінки в життєвій ситуації, пов'язаній з економічними стосунками, готовність до варіативних дій у життєвих ситуаціях вибору.

У відповідності до критеріїв та їх показників було виокремлено три рівні сформованості економічної компетентності дітей дошкільного віку: високий, середній, низький.

Аналіз діагностики дав змогу встановити, що діти групи I виявили нижчий рівень сформованості економічної компетентності порівняно з дошкільниками групи II. Так, високий рівень у дошкільників групи II переважає на 6,6 %, середній рівень – на 5,4 %. Натомість низький рівень у дошкільників групи I на 1,2 % переважає порівняно з дітьми дошкільного віку групи II. Оскільки діти групи I виявили нижчі показники порівняно з дошкільниками групи II, це дало підстави першу групу визначити як експериментальну, а другу – контрольну.

4. Перед впровадженням експериментальної методики нами було розроблено теоретичну модель, під якою розуміємо сукупність складових, необхідних для формування економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Такими складовими елементами є: мета, принципи, педагогічні умови, етапи формування економічної компетентності, організаційні форми та методи, очікуваний результат.

У процесі дослідження виокремлено наступні педагогічні умови: забезпечення комплексного підходу до процесу економічного виховання, що передбачало формування елементарних економічних знань, умінь, навичок, особистісних якостей, необхідних для успішної економічної діяльності; використання потенціалу інноваційного освітнього середовища з метою формування в старших дошкільників економічних компетентностей; активна

педагогічна взаємодія з батьками з формування економічних компетентностей дітей.

На всіх етапах проведення експериментальної роботи нами використовувалося широке коло видів роботи, які забезпечували всі компоненти сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Відповідно до завдань нашого дослідження, реалізація програми повинна була забезпечити два напрями роботи – роботу зі старшими дошкільниками щодо формування в них економічних компетентностей, а також вихователями стосовно підвищення рівня знань з обраної проблеми.

Перший (пошуковий) етап формувально-експериментальної роботи з дітьми передбачав накопичення та систематизацію знань дошкільників про економічну сферу життєдіяльності. З метою накопичення та систематизації знань старших дошкільників з економіки нами використовувалися наступні форми та методи роботи: дидактичні ігри «Чарівний гаманець», «Дешево-дорого» та сюжетно-рольові ігри «Економічний господар», «Супермаркет»; робота з літературою: переказування оповідання Г. Скребицького «Білка запасається на зиму»; робота із символічною схемою «Хатні обов'язки», «Покупки».

На другому (діяльнісно-практичному) етапі формувального експерименту передбачалося забезпечення усвідомлення дітьми кола понять та елементарних уявлень з економічної сфери життя та стимулювання дошкільників до особистісного визначення з проблеми економії родинних коштів. Мета даного етапу полягала у формуванні різних способів поведінки старших дошкільників в конкретній економічній ситуації, а також в різних життєвих ситуаціях та у ситуаціях економічного вибору.

Третій етап відзначався творчим характером пізнавальної діяльності: діти співвідносили різні економічні поняття між собою, обирали найбільш доцільні та конкретні стосовно окремої ситуації, вчилися відстоювати власну точку зору і презентувати її, користуючись лексикою економічного змісту. Означена робота проводилась під час тематичних занять та рольових ігор економічної спрямованості. Було проведено ігри-презентації (презентація власного,

групового чи колективного проєкту з виконанням різних соціально-економічних ролей та з розкриттям економічних відносин і процесів): «Супермаркет», «Ринок», «Банк», «Страхове агентство», «Рекламне агентство» тощо, театралізації з економічної тематики (виконання різних соціально-економічних ролей у змінних умовах): «Модельне агентство», «Салон краси» тощо, ігри-змагання (визначення найкращого виконавця соціально-економічних ролей): «Кафе», «Ветеринарна клініка» тощо, ігри-стратегії за тематикою: «Відвідування крамниці», «Мандрівка на потязі», «Купівля квитка для проїзду трамваєм», «Відвідування кафе» та ін.

5. Аналіз показників сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку основі цілісних компонентів, які синтезовано за трьома критеріями: ціннісно-мотиваційним, когнітивно-мовленнєвим та операційним, дав змогу констатувати суттєве зростання кількості дітей, відзначених високим рівнем сформованості економічної компетентності в експериментальній групі (показник зріс на 18,7 %). Відповідно, кількість дітей старшого дошкільного віку, охарактеризованих середнім рівнем сформованості економічної компетентності, зросла на 8 %. Показники низького рівня сформованості економічної компетентності знизились в експериментальній групі на 26,7 %. Натомість у контрольній групі не виявлено подібних змін. Зокрема, показники високого рівня зазнали позитивної динаміки на 5,4 %, середнього – на 1,4 %, значення низького рівня знизились на 6,8 %.

Істотна різниця в кількісних показниках сформованості економічної компетентності на користь експериментальної групи та збільшення різниці між середніми показниками експериментальної та контрольній групах доводить ефективність педагогічних умов, що системно впроваджувались у освітній процес експериментальної групи. Відтак, висунута нами гіпотеза про позитивний вплив означених педагогічних умов на рівень сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку підтвердилась.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабичева Т. Мій рідний край, моя країна. Свято до Дня незалежності України для дітей старшої групи. *Дошкільне виховання*. 2021. № 7. С. 38-23.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (державний стандарт дошкільної освіти) : нова редакція / наук. кер. Т.О. Піроженко; авт. кол.: О.М. Байер, О.К. Безсонова, Н.В. Гавриш та ін. Київ, 2021. 37 с. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
3. Беленька Г. Ознайомлення дошкільників зі складними явищами навколишнього світу: крок за кроком. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2013. №2 (51). С. 42-49.
4. Богущ А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі: Підручник для студ. вищ. навч. закладів. Вид. 2-ге. Київ: ВД Слово, 2015. 408 с.
5. Богущ А.М., Ільченко В.Р. Довкілля. Для дітей дошкільного віку у 2-х част. Полтава, 2014. 344 с.
6. Большой энциклопедический словарь : в 2-х т. / гл. ред. А. Прохоров. Москва : Советская энциклопедия, 1991. Т.1. 863 с.
7. Ващенко Л. Інноваційне середовище післядипломної педагогічної освіти. *Післядипломна освіта*. 2012. № 1. С. 37-40.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь: Перун, 2001. 1440 с.
9. Впевнений старт : освітня програма для дітей старшого дошкільного віку / [Н. В.Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук]; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. К. : Українська академія дитинства, 2017. 80 с.
10. Галкина Л.Н. Формирование экономической компетентности детей старшего дошкольного возраста. *Вестник Челябинского государственного педагогического университета*. 2016. № 7. С. 24-29.

11. Гаріпова С., Іскра О., Буркан О. Майбутнє без сміття: заняття для дітей старшої групи. *Дошкільне виховання*. 2021. № 6. С. 30-32.
12. Грама Н. Економічне виховання особистості дитини-дошкільника. *Розвиток особистості дитини дошкільного віку в різних видах діяльності* : монографія / А.М. Богуш, Н.Г. Грама, Н.І. Луцан та ін.. Одеса : Вид. Бакаєв В.В., 2013. 236 с.
13. Грама Н. Започаткування основ економічного виховання дітей дошкільного віку. *Наша школа*. 2003. № 2. С.58-62.
14. Граф А.М. Формування економічної компетентності дітей дошкільного віку: посіб. для вихователя. Київ : Основа, 2021. 144 с.
15. Григоренко Г., Жадан Р. Виховуємо раціонального споживача. *Дошкільне виховання*. 2017. № 1. С. 16-20.
16. Григоренко Г., Жадан Р. Дітям про житлово-комунальні послуги. Заняття для старших дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2018. № 12. С. 21-23.
17. Григоренко Г., Жадан Р. Старшим дошкільнятам про гроші. *Дошкільне виховання*. 2015. № 1. С. 11-15.
18. Гураш Л. Розумна обережність - запорука безпеки. *Дошкільне виховання*. 2015. №7. С. 10-12.
19. Дитина : [програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; авт.. кол. : В.Г. Беленька, О.Л. Богініч, Н.І. Богданець-Білоskalенко та ін. Київ : Вид-во Київського університету імені Бориса Грінченка, 2016. 304 с.
20. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія / А. М. Богуш, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш та ін. ; наук. ред. А. М. Богуш; за заг. ред. Н. В. Гавриш. Луганськ : Альма-матер, 2006. 368с.
21. Дошкільникам про професії / Уклад. Н.І. Дикань; іл.. Н.В. Кравченко. 4-е вид. Харків : Вид. група «Основа», 2012. 128 с.
22. Дратвер Б. Поетапність економічної освіти. *Директор школи*. 2001. № 46-47. С. 9-102.

23. Жадан Р., Григоренко Г. Економічна освіта дітей старшого дошкільного віку (перспективно-календарне планування занять з економіки). Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2006. 116 с.
24. Жадан Р., Григоренко Д. Економічна освіта дітей старшого дошкільного віку. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2006. 116 с.
25. Жуковская Р. И. Воспитание бережного отношения к личным вещам и общественного достояния. *Формирование коллективных взаимоотношений детей старшего дошкольного возраста* / Под ред. В. Г. Нечаевой / Р. И. Жуковская. Москва : Просвещение, 1967. С. 205-261.
26. Жуковская Р.И. Игра и её педагогическое значение. Москва : Педагогика, 1975. 110 с.
27. Зуєва С., Шкуренко В. Дієво-практична гра «Гроші з неба не падають». *Початкова школа*. 2012. № 6. С. 20 - 22.
28. Іванова А. В. Економічний досвід – старшим дошкільнятам. *Дошкільне виховання*. 2006. № 7. С. 22-25.
29. Іванова А. М. Формування елементарних економічних знань у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності : кваліфікаційна робота. Ніжин, 2019. 99 с. URL : <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/1449/1/%D0%9C%D0%B0%D0%B3%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf> (дата звернення 02.10.21).
30. Іванчук С. А. Сучасний стан роботи з виховання основ культури споживання у дітей старшого дошкільного віку у практиці роботи ДНЗ (на матеріалі аналізу планів навчально-виховної роботи). *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2016 № 1. (11). С. 77-79.
31. Іванчук С. А. Форми взаємодії дошкільного закладу і сім'ї з економічного виховання дітей дошкільного віку. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського*. Педагогічні науки. 2015. Вип. 1. (48), лютий. С. 121-126.

32. Інновації як основа зміно-світньої практики. Інформаційно-методичний збірник /Упорядник Г. О. Сиротенко. Полтава: ПОШПО, 2005. 160 с.
33. Каташов А. І. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею: автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01 / Луган. держ. пед. ун-т ім. Т. Шевченка, [Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова]. Луганськ, 2001. 20 с.
34. Концепція виховання дітей і молоді у національній системі освіти. *Інформаційний збірник Мін. освіти України*. 1996. № 13. С.2-13.
35. Косенчук О. Дитина в соціумі: впроваджуємо ДКДО. *Дошкільне виховання*. 2021. № 4. С. 3-5.
36. Крутій К. Л., Маковецька Н. Л. Подорож у довкілля: Методичні рекомендації для батьків і педагогів щодо ознайомлення дітей дошкільного віку із довкіллям. 2-е вид., стереотип. Запоріжжя: «ЛІРС» ЛТД, 2009. 148с.
37. Курінний Я. Характеристика соціально-педагогічних умов економічної соціалізації дітей 5 - 7 років в умовах ДНЗ. *Людинознавчі студії*. Серія «Педагогіка», 2016. Вип. 2/34. С. 123-132.
38. Курова А. В. Психологія спілкування: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти факультету психології, політології та соціології НУ «ОЮА». Одеса: Фенікс, 2020. 79 с.
39. Кушнір В. М. Психолого-педагогічні особливості взаємодії сім'ї та днз у формуванні економічної культури старших дошкільників. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини* / гол. ред. М. Т. Мартинюк. Умань : ПП Жовтий, 2010. Ч. 4. С. 135-141.
40. Люнфін О. Є. Економічне виховання дошкільників. *Молодий вчений*. 2017. № 8. С. 349-351.
41. Маркіна Н. Погляди видатних педагогів на економічне виховання дітей дошкільного віку. *Вісник студентського наукового товариства: збірник наук. праць студентів, магістрантів, аспірантів* / за ред. О.В. Мельничука. Вип. 18. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 269- 271.

42. Матвієнко С. І., Іванова А. М. Економічна соціалізація дітей старшого дошкільного віку: до постановки проблеми. *Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм*: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. 15 березня 2019 року, м. Кременчук. Кременчук: Методичний кабінет, 2019. С. 144.
43. Мельничук Л. Б. Використання елементів дуальної освіти у процесі підготовки майбутніх вихователів до ознайомлення дошкільників з соціальним довкіллям. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ: збірник наукових праць*. № 2(20). Рівне : РВЦ МEGУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2018. С. 102-109.
44. Мельничук Л. Б. Використання інтерактивних технологій у контексті підготовки майбутніх вихователів до ознайомлення дошкільників з соціальним довкіллям. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ : збірник наукових праць*. № 1 (13). Рівне: РВЦ МEGУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2017.
45. Мельничук Л. Б. Методика ознайомлення дошкільників з соціальним довкіллям: Курс лекцій: для студ. пед. фак. спец. 6.010101 «Дошкільна освіта». Рівне: МEGУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2015. 42 с.
46. Мельничук Л. Б. Методика ознайомлення дошкільників з соціальним довкіллям : робочий зошит для студ. спец. 012 «Дошкільна освіта». Рівне, 2018. 36 с.
47. Мельничук Л. Б. Технологія ознайомлення дошкільників з оціальним довкіллям. *Теорія і практика професійної підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти та початкової школи в умовах ступеневого навчання* : монографія / авт. кол. : В. Є. Борова, Л. В. Ілюк, О. Ф. Кирилович та ін. ; за заг. ред. О. О. Красовської. Рівне : О. Зень, 2021. С. 307 - 346.
48. Мельничук Л. Б., Пагута Т. І. Модель підготовки майбутніх вихователів до ознайомлення дошкільників з соціальним довкіллям. *Науковий журнал «Молодий вчений»*. № 9 (73), вересень, 2019. С.87-91.

49. Нікуліна О. Д. Формування економічного досвіду дітей у дитсадку. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*, 2013. № 5 (264). Ч. I. С. 110-116.
50. Ожегов С. Словарь русского языка: Ок. 57000 сл. / под ред. члена-корреспондента АН СССР Н.Ю.Шведовой. 20-е изд. Стереотип. Москва : Русский язык, 1988. 750с.
51. Освітній напрям «Дитина в соціумі» : витяг з базового компонента дошкільної освіти (нова редакція). *Дошкільне виховання*. 2021. № 4. С. 9-10.
52. Основи психології: підручник / За заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. 2-ге вид., стереотип. Київ : Либідь, 1996. 632 с.
53. Павелків Р. В., Цигипало Р. В. Дитяча психологія. Київ : Академвидав, 2008. 413 с.
54. Планування освітньої роботи з дітьми старшого дошкільного віку за програмою «Українське дошкілля» / О. І. Білан. Тернопіль : Мандрівець, 2019. 192 с.
55. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка: підручник. 4-те вид. перер. Київ: ВЦ «Академія», 2018. 408 с.
56. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. І. Білан, за аг. Ред.. О.В. Низковської. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с.
57. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч. I. Від народження до трьох років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова [та ін.] ; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. 204 с.
58. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч. II. Від трьох до шести (семи) років / Аксьонова О. П., Аніщук А. М., Артемова Л. В. [та ін.] ; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. 452 с. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditey/rozvitku-ditini-doshkilnogo-vikuya-u-svitinova-redaktsiyachastina-2.pdf> (дата звернення: 01.09.2021).

59. Разіна Н. О. Акмеологічний підхід до розвитку професіоналізму сучасного педагога в інноваційному освітньому середовищі середньої школи. *Вісник наукової школи педагогів «АКМЕ»*. 2009. Вип. 3. С. 47.
60. Рогальська І.П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід: монографія. Київ : Міленіум, 2008.
61. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: в 2 т. Москва : Педагогика, 1989. Т. 1. 488 с.
62. Сазонова А.В. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності : автореф. дис. ... на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук 13.00.08 – дошкільна освіта. Одеса, 2007. 20 с.
63. Сафонова, И. В. Формирование экономических представлений у детей старшего дошкольного возраста (из опыта работы). *Вопросы дошкольной педагогики*. 2019. № 8 (25). С. 18-21. URL: <https://moluch.ru/th/1/archive/140/4483/> (дата обращения: 04.12.2021).
64. Словник іншомовних слів / за ред. Є. Дубовенко, Ф. Ткаченко. Київ : Державне видання політ. літератури УРСР, 1955. 829 с.
65. Смоленцева А. А. Введение в мир экономики, или Как мы играем в экономику : учебно-методическое пособие. СПб.: «ДЕТСТВО-ПРЕСС», 2001. 176 с.
66. Смоленцева А. Введение в мир экономики, или как мы играем в экономику. СПб. : Детство –Пресс, 2001. 176 с.
67. Соціалізація дошкільників в умовах ДНЗ / Уклад. Т.І. Прищепи. Харків : Вид. група «Основа», 2010. 169 с.
68. Стандарт першого рівня вищої освіти, ступеня бакалавра, спеціальності 012 «Дошкільна освіта». Київ, 2019. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzheni-standarti-vishoyi-osviti>
69. Сухар В.Л. Ознайомлення з соціально-предметним довідником. Середній дошкільний вік/ Упоряд. В.Л. Сухар. Харків: Ранок, 2019. 192с.: іл.+CD-ROM. (Сучасна дошкільна освіта)

70. Сухар В.Л. Ознайомлення з соціально-предметним довкіллям. Старший дошкільний вік/ Упоряд. В.Л. Сухар. Харків : Ранок, 2019. 224с.: іл.+CD-ROM. (Сучасна дошкільна освіта).
71. Фесюкова Л. Соціально-економічне виховання дошкільнят. Харків : Веста : Вид-во. «Ранок», 2008. 104 с. (Комплекс матеріалів з економіки).
72. Философия экономики : учеб. пособ. для вузов / Отв. ред. С. В. Саняков. Київ : Альтерпрес, 2002. 384 с.
73. Формирование экономических представлений у детей старшего дошкольного возраста в разных видах деятельности / сост. Н.А. Ковтун Гомель, 2018. 32 с.
74. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників: навчально-методичний посібник / Е. А. Кладієва, Т. П. Михайліченко, А. В. Сазонова; Наук. ред. А. В. Сазонова; За заг. ред. А. В. Сазонової. Донецьк, 2008. 200 с.
75. Шапран О. І. Сучасні підходи до проблеми інноваційної підготовки майбутнього вчителя. *Рідна школа*. 2007. № 9. С. 31-33.
76. Шатова А. Д. Экономическое воспитание дошкольников. Москва : Просвещение, 2005. 256 с.
77. Шатова А. Нужно ли и зачем дошкольнику экономическое воспитание? *Дошкольное воспитание*. 2009. №1. С.62-65.
78. Экономическое воспитание дошкольников / Под ред. Е. А. Курака. Москва : ТЦ Сфера, 2002. 80 с.
79. Ярига І. І. Інноваційні аспекти економічної освіти дошкільнят. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 22 (257), Ч. IV, 2012. . С. 99- 105.
80. Lilia Melnychuk, Marharyta Shkabarina, Vadym Koval, Svitlana Stupnytska. Formation of Future Educators' Professional Training for Introducing Social Experience by Means of Innovative Technologies of Education to Senior Preschoolers Behav. Sci. 2020, Volume 10, Issue 2. URL: <https://www.mdpi.com/2076-328X/10/2/42>

ДОДАТКИ

Додаток А

Діагностика сформованості економічної компетентності дошкільників за когнітивно-мовленнєвим критерієм Методика «Визначення розуміння дітьми основних економічних понять»

Запитання до дітей:

1. У кого з твоїх батьків зарплата більша?

Чому саме?

2. Як ви думаєте, хто повинен отримувати більшу зарплату:

- Той, хто збиває шухляди для деталей, чи той, хто виготовляє ці деталі?
- Той, хто узимку в теплому приміщенні нові дороги наносить на карти, чи той, хто ці дороги будує?

3. Що таке гроші? Навіщо люди заощаджують гроші?

4. Навіщо потрібна реклама?

5. Чим базар відрізняється від магазину?

6. Навіщо потрібні заклади під назвою банки?

7. Що можна економити?

8. Навіщо всім дорослим необхідно працювати?

9. Завдання: Згрупувати ті картинки, на яких зображені дії, що пояснюються як суспільно корисна праця та оплачуються (*лікар слухає пацієнта, продавець відпускає товар покупцеві*).

10. Як називаються гроші, що отримують твої бабуся й дідусь за свою працю? (*пенсія*)

Додаток Б

Знайомимо дошкільників з економікою

Коли слід починати знайомство дітей з економікою? З якого віку дитина повинна дізнатися про світ економічних відносин? Як і за допомогою якого устаткування навчати дітей економіці? І чи потрібно це робити? Ці питання хвилюють батьків не один десяток років. Дошкільник і економіка лише на перший погляд здаються далекими один від одного. Дитина мимоволі зустрічається з економікою, навіть якщо її не вчать економіці. Вона дізнається, що таке «моє», «твоє», «наше», «обмін», «гроші», «ціна», «купити», «дешево», «продати», «заробити». Чим раніше ми почнемо економічну освіту дітей, тим їх дії і вчинки будуть більш раціональними, усвідомленими, тому, що саме в дошкільному віці діти набувають первинний досвід елементарних економічних відносин. Чим старше діти, тим більше вони активно беруть участь у вирішенні багатьох економічних проблем сім'ї: розподіл сімейного бюджету, складання меню, придбання покупок тощо.

Процес економічного виховання реалізується через різні форми його організації. Основна форма навчання - це гра. Саме гра наповнює життя дітей неповторним, цікавим змістом, організує і регулює їх поведінку, коригує психіку і допомагає виявляти і задовольняти свої інтереси. Засвоїти складні економічні поняття допоможуть персонажі знайомих казок: «Муха - Цокотуха», «Буратіно», «Три поросся», «Півник і бобове зернятко». Казки використовуються для виховання таких якостей особистості, як працьовитість, ощадливість, практичність. В казках економічний зміст розкривається перед дітьми у вигляді проблемних ситуацій, вирішення яких розвиває логіку, нестандартність, самостійність мислення, комунікативно-пізнавальні навички. Виявляється, в будь-якій казці можна знайти економіку.

Знайомство з азами економіки доцільно почати з подорожі по країні «Економіка», де живе ігровий персонаж - гном Економ Афлатун. Він знайомить дітей з іншими ігровими персонажами: царицею Економікою і Бізнесменчиком.

Ці персонажі вивчають економіку разом з дітьми, беруть участь в іграх і допомагають дітям освоювати фінансові та економічні поняття.

Одна з найбільш близьких дитині тем - це «Сім'я. Доходи сім'ї. Сімейний бюджет». Знайомство з бюджетом починайте з виготовлення макета сімейного бюджету, де кожна частина позначає дохід всіх членів сім'ї (*тато, мати, старші брати і сестри, дідусь, бабуся*). На наочному прикладі можна переконатися, хто і який дохід приносить у сім'ю. Спільно з дітьми можна намалювати картки-схеми із зображенням доходів та витрат вашої сім'ї. А для закріплення матеріалу організуйте сюжетно-рольову гру «Сім'я», де розподіліть ролі, виберіть професії.

У кожній сім'ї, як і в кожній людині, є свої потреби і наступною темою буде тема «Потреби людини». Поговоріть з дитиною і розкажіть їй: «Що може людина? Навіщо людина їсть? Навіщо ми дихаємо?» Можна провести гру «Хочу і треба?» Пропонуємо дитині вибрати з серії предметних картинок ті картинки, на яких зображені предмети, необхідні дитині обов'язково: вода, їжа, одяг, житло. Це будуть - «основні потреби». Дорослий вибирає ті картинки, на яких зображені предмети, без яких дитина може прожити: іграшки, комп'ютер, прикраси, розваги. Це - «неосновні потреби людини». Запропонуйте дитині визначити, до якої групи можна віднести такі потреби людини як: освіта, медицина, дружба, захист.

А для того, щоб задовольняти свої потреби, необхідні гроші. Знайомимо дітей зі «Світом грошей». Необхідно підвести дітей до розуміння того, що гроші є засобом задоволення потреб. А познайомити дитину зі світом грошей допоможе казка. Прочитайте дітям казку «Буратіно» і поговоріть за її змістом. Запитайте у дитини: «Все можна купити за гроші?» Організуйте сюжетно-рольову гру «Магазин». Всі знають, що це одна з найулюбленіших дитячих ігор. Придумайте свої іменні грошики. Вибираючи продавця, зверніть увагу на правила поведінки в магазині. Граючи, діти не тільки закріплюють отримані знання, а й вчаться спілкуватися, будувати партнерські відносини.

На цьому знайомство з ЕКОНОМІКОЮ не закінчується. Це тільки початок. Попереду ще багато цікавих зустрічей з такою складною наукою – ЕКОНОМІКА.

Діти і гроші - вчимо дитину розпоряджатися кишеньковими коштами

Більшість психологів переконані, що правильно користуватися грошима необхідно навчати дітей з дитинства. Однак мало хто з батьків має уявлення, як це потрібно або можна робити. Звичайно, одної універсальної поради з цього приводу просто немає, адже всі діти різні і кожен випадок індивідуальний. Але існує ряд порад, які допоможуть навчити фінансової грамотності дитини.

Насамперед, дуже важливо пояснити, що таке сімейний бюджет і чому неможливо купувати все, що захочеться. Розкажіть малюкові, що він складається з грошей, які ваша сім'я отримала в цьому місяці, це сталося завдяки тому, що тато і мама справно ходили на роботу. Весь цей дохід ділиться на частини. Найважливіша перша, у неї входять самі необхідні щоденні витрати (*тут можна підключити дитину і запитати, що вона вважає найнеобхіднішим*). Природно, для більшості сімей це витрати на харчування, одяг, комунальні послуги, оплата за школу. Друга частина може включати в себе побутові потреби – ремонт, зміна інтер'єру і т. д. Далі витрати на інтернет, літературу, телебачення. Наступними можуть йти витрати на розваги, наприклад, відвідування парку, кінотеатру, кафе і т. д.

Витрати на першу, найбільш важливу частину, скорочувати не можна, оскільки вона необхідна. А от інші, менш важливі, можна скоротити. Наприклад, один місяць не витрачаємо гроші на розваги, а витрачаємо все на покупку пральної машини або ремонт. Або поділимо частину, що призначається для розваг і почнемо відкладати на відпустку. Таким чином, дитина отримує загальні поняття звідки гроші беруться, куди вони йдуть і як ними можна розпоряджатися.

Звичайно, можна щодня читати нотації дітям на тему витрат і грошей, але в більшості випадків це просто вилітає з голови. Найкраще виховувати в дитині правильне ставлення до грошей на практиці, адже вони все набагато краще сприймають, коли бачать і відчують. Намагайтеся брати дитину з собою в магазин, пояснювати, чому вами був обраний той, а не інший товар, що, чому ви не купуєте все, що хочеться. Можете пройтися по магазинах і показати малюкові, що одне і те ж саме може коштувати по-різному. Купіть товар, який коштує менше, а на зекономлені гроші придбайте дитині, наприклад, морозиво. Ще один спосіб, на практиці, навчитися розпоряджатися грошима – це кишенькові гроші. Варто їх давати дітям чи ні – викликає безліч суперечок, спробуємо в цьому питанні розібратися.

Кишенькові гроші – користь і шкода для дитини

Фахівці однозначно стверджують, що гроші на кишенькові витрати давати дітям необхідно. В якості основного аргументу на користь цього питання психологи висувають те, що це дозволяє дитині відчувати себе особистістю і дає можливість на практиці зрозуміти, як можна розпоряджатися готівкою. Кишенькові гроші вчать розрахувати, підсумувати, планувати, накопичувати, економити. Коли у дитини з'являються власні кошти, які мають властивість рано чи пізно закінчуватися, вона починає розуміти їх цінність.

Негативною стороною видачі дитині кишенькових грошей є ситуація, коли ці самі гроші витрачаються безконтрольно. Це може призвести до вельми неприємних наслідків. Щоб уникнути подібних ситуацій, потрібно контролювати витрати дитини. Звичайно, тут не йдеться про тотальний контроль, до дрібниць чіплятися не варто, але обговорювати її витрати не завадить. Швидше за все, перші отримані гроші дитина витратить дуже швидко, можливо навіть протягом декількох хвилин. Щоб уникнути подібних подій у майбутньому, поясніть дитині, що призначена вами сума дається на певний термін і раніше цього часу вона більше нічого не отримає. Поступово дитина навчиться планувати покупки і правильно розпоряджатися своїми коштами.

Скільки грошей давати дітям на витрати

Давати гроші дітям, постає питання, скільки їх потрібно давати. Єдиних рекомендацій щодо суми, яка видається на кишенькові витрати не буває, адже у різних сімей різне матеріальне становище. Те, що цілком природно для одних, для інших може бути зовсім недоступне. Але існує одне негласне правило – чим менша дитина, тим менше їй потрібно грошей.

Починати давати готівку дітям варто з віку, коли вони будуть сприймати їх як загальний еквівалент. Як правило, відбувається це з шести-семи років. До цього діти віддають перевагу натуральному обміну, наприклад, цукерку на цукерку, іграшку на іграшку і т. д. Але і малюкам давати гроші для самостійних покупок теж можна, просто це мають бути зовсім невеликі суми, а сам процес придбання товару повинен контролюватися батьками.

Дітям шкільного віку також не рекомендується видавати занадто великі суми, оскільки, маючи обмежену кількість грошей, вони швидше зрозуміють ціну речей, навчаться робити вибір між товарами. Але і дуже маленькі теж буде не кращим варіантом. Тоді мимоволі виникає питання, скільки давати грошей дітям. Розраховувати необхідну суму слід виходячи з потреб дитини. Школяреві кишенькових грошей повинно вистачати на харчування поза домом, проїзд, на одні ласощі в день і одну невелику річ в тиждень, наприклад, журнал або іграшку. Старшим школярам грошей має вистачити ще й на розваги (*комп'ютерні ігри, кіно*). Ну а витратить дитина видані гроші або віддасть перевагу відкласти, це її особиста справа.

Гроші в подарунок - вчимо правильно витратити

Останнім часом стало дуже популярно в якості подарунків дарувати дітям гроші. Психологи не підтримують таке нововведення. Звичайно, подарувати дитині гроші найпростіше, адже непотрібно ламати голову, підбираючи підходящий презент. Однак дитяче життя не повинна повністю ставитися на фінансові рейки. Для дитини подарунок повинен бути довгоочікуваним або несподіваним сюрпризом. Для більш старших дітей він може бути обговореним заздалегідь покупкою.

Якщо ж гроші були все ж подаровані, потрібно надати дитині право розпорядитися ними на свій розсуд. Відбирати і не давати гроші дитині, в такому випадку, не можна. Краще обговоріть з нею, що вона б хотіла придбати. Наприклад, можливо дитина мріяла про велосипед або планшет. За великою покупкою варто вирушати в магазин разом. Дітям старшого віку можна дозволити витратити їх і самостійно.

Іншим варіантом використання подарованих грошей може стати накопичення. Запропонуйте дитині зробити їх першим внеском в скарбничку, поповнюючи яку, вона згодом зможе купити те, про що давно мріяла.

Додаток В
Тематичне планування занять

Загальна тема	1 етап	2 етап	3 етап
Потреби та можливості			
Економіка для кожного	Що таке економіка?	Золоті правила економіки	Ми – економісти
Потреби людини	Потреби дітей. Товари й послуги	Різновиди потреб	Потреби групи людей
Потреби рослинного та тваринного світу	Потреби рослин і тварин	Досліди з рослинами	Сад, город, ферма
Гроші, ціна, вартість			
Натуральний обмін. Гроші та їх призначення	Натуральний обмін. Гроші, ціна	Продаж і купівля (ціна)	Якість товарів і послуг
Бюджет і його планування	Бюджет моєї родини	Планування бюджету	Прибутки та витрати
Виробники та ресурси			
Природа й рукотворний світ	Природа й рукотворний світ	Збереження природи	Природа і виробництво
Природні ресурси та їх обмеження	Різновиди природних ресурсів	Використання природних ресурсів	Охорона природних ресурсів
Трудові й економічні ресурси	Праця людей і її результат	Нові спеціальності	Моя майбутня професія
Виробництво товарів і надання послуг	Організація виробництва товарів і надання послуг	Реклама та її призначення	Наш власний бізнес
Корисні навички та звички в побуті			
Господар свого будинку, міста, країни	Господар свого будинку	Господар свого міста	Господар своєї країни

Додаток Д

Гра «Чарівний гаманець»

Мета: підвести дітей до розуміння, що можна купити за гроші, а що – ні;
вчити дітей висловлювати свою думку, розвивати мислення, мовлення, увагу.

Фішки:

Можна купити за гроші

Не можна купити за гроші

Додаток Е

Казка про Байдужка

Жив у затишній квартирі одного гарного міського будинку чоловік на ім'я Байдужко. Понад усе на світі він любив розважатися. Тільки й знав, що веселитися та бездумно тринькати гроші.

Повертався Байдужко додому пізно. Та ще здалеку йому підморгувало Світло в його віконцях, на плиті кухар Газ готував смачну вечерю, а з крана весело дзюркотіла Вода.

Лише Поштова скринька плакала й розривалася, бо була переповнена листами. Байдужко навіть не виймав їх, бо знав, що в них усіх одне повідомлення: «Просимо сплатити борг за комунальні послуги».

— Байдуже, ще встигну, — думав Байдужко і продовжував користуватися послугами, які люб'язно надавав йому Господар Комунальник.

Одного разу пізно ввечері Байдужко повертався додому, а Світло не моргало йому очками. Відчинив двері, а звідти — Холод. І кухар Газ кудись подівся, Холодна і Тепла Водичка пропали.

— Байдуже, — подумав Байдужко і знову пішов розважатися.

Та наступного вечора він уже не міг зайти до будинку, бо жодне віконечко не світилося.

Засумував Байдужко.

І раптом, де не візьмись, — Світлячок. Він присвітив вхід до будинку. Біля дверей лежав лист. Розкрив його Байдужко і прочитав...

Ой, ні, не прочитав, бо й Світлячок згас.

Додаток Є

Роз'яснення дітям понять «Товари» та «Послуги»

В автобусі

До нашого автобуса
Метелик залетів,
Нікого не питаючи,
На перше місце сів.
Нечемний ти, метелику,
Недобре так робити!
Як хочеш з нами їхати,
То треба заплатити.

(К. Перелісна)